

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

TAMARA DREMPETIĆ

JOSIP II.: VJERNIK I DRŽAVNIK (1780. – 1790.)

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA: DOC. DR. SC. ZVJEZDANA SIKIRIĆ ASSOULINE

KOMENTOR: PROF. DR. SC. DRAGO ROKSANDIĆ

ZAGREB, 2018.

## Sadržaj

Predgovor .....	1
1. Uvod .....	3
1. Pregled literature .....	5
2. Pregled korištenih objavljenih izvora .....	8
3. Razdoblje sazrijevanja Josipa II. (1741. – 1765.) .....	9
4. Religioznost Josipa II. ....	13
5. Razdoblje suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. (1765. – 1780.) .....	16
5.1. Sukob s Marijom Terezijom .....	17
5.2. Vjerska tolerancija .....	23
6. Razdoblje samostalne vladavine Josipa II. (1780. – 1790.) .....	28
6.1. Ideja vjerske tolerancije Josipa II. ....	33
7. Završetak desetljeća Josipa II. ....	40
7.1. Utjecaj Josipa II. nakon njegove smrti .....	43
8. Zaključak .....	45
Bibliografija .....	48

## Predgovor

Josip II., sin Franje I. Stjepana Lotarinškoga, cara Svetog Rimskog Carstva i Marije Terezije Habsburške, nadvojvotkinje Austrije i kraljice Češke, Ugarske i Hrvatske, rođenjem je bio predodređen naslijediti vlast u zemljama austrijskih Habsburgovaca. U povijesnom pamćenju i u historiografiji vrlo su različite predodžbe i interpretacije o Josipu II. te, sukladno tome, i različiti odgovori na pitanje tko je bio Josip II.? Revolucionarni vladar? Okrunjeni prijatelj ljudi? Narodni car? Filozof na tronu? Idealist? Cinik? Kralj glazbe? Najstariji sin Marije Terezije? Grof Falkenstein?

Nastajanje diplomskog rada *Josip II.: vjernik i državnik (1780. – 1790.)* usmjereno je upravo pitanjem tko je bio Josip II.? Do jednoznačnog odgovora na postavljeno pitanje ne može se doći, ali ipak će se ovim radom i korištenjem historiografskih radova posvećenih Josipu II. u različitim razdobljima njegova života, napose u vrijeme kad je bio vladar, pokušati raspraviti je li njegova često naglašavana religioznost bila inkompatibilna s njegovim vladarskim reformskim politikama, na prvom mjestu njegovom vjerskom politikom. Takav pristup koristit će se upravo iz razloga što se pretpostavka na pitanje tko je bio Josip II. ne može dati samo na temelju njegove vladarske ličnosti, već se uz to treba sagledati i Josip II. kao osoba koja je pod utjecajem ideja prosvjetiteljstva donosila odluke vezane uz zemlje Habsburške Monarhije te ih je onda kao vladarska ličnost i provodila. Temeljem toga nastaje i naslov diplomskog rada *Josip II.: vjernik i državnik (1780. – 1790.)* jer će upravo Josip II. kao državnik, odnosno njegova vjerska politika biti prikazana putem razumijevanja Josipa II. kao vjernika, putem njegove religijske kulture.

Josip II. umro je 20. veljače 1790. godine, po povratku s bojišta tijekom rusko-turskog rata. Neposredno prije njegove smrti nastaje epitaf koji prikazuje razočaranost Josipa II. samim sobom: *Ovdje počiva Josip II. kojem su izjalovilo sve čega se latio.*<sup>1</sup> Osim ranije navedenog pitanja (Tko je bio Josip II.?), epitaf Josipa II. predstavlja drugi razlog nastajanja ovoga rada, tj. obradu pretpostavke zašto je Josip II. imao takvo viđenje sebe, ne samo kao vladara, već i kao osobe. Smatram kako epitaf Josipa II. nije prikaz njega kao neuspješnog vladara, već samo njegova vlastita nezadovoljstva svojim vladanjem i djelovanjem. Ipak, Josip II. se

---

<sup>1</sup> Neven Budak, Mario Strecha i Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati* (Zagreb: Srednja Europa, 2003.), str. 111.

okarakterizirao u suprotnosti sa stajalištima nekih povjesničara, poput Bealesa, Okeya,<sup>2</sup> Padover i ostalih koji zastupaju stajalište kako je bio pokretač novog doba za povijest zemalja Habsburške Monarhije i uz to uspješan vladar tadašnjeg vremena.

---

<sup>2</sup> „Joseph II. with whose brief and turbulent reign the long denouement of modern Habsburg history may be said to begin.“, Robin Okey, *The Habsburg Monarchy: 1765. – 1918.* (Palgrave Macmillian, 2002.), str. 39.

## 1. Uvod

U kolovozu 1765. godine Josip II. proglašen je carem Svetog Rimskog Carstva te postaje suvladarom uz majku Mariju Tereziju. Istodobno, početkom suvladarstva naziru se i ideje jozefinizma. Franz A. J. Szabo u djelu *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.* prikazuje jozefinizam kao provođenje reformi na području uređenja odnosa Katoličke Crkve i države, odnosno kao tezu za prikaz vjerskih reformi.<sup>3</sup> Dickson je istog mišljenja, po pogledu definiranja jozefinizma, koje prikazuje u članku *Joseph II's reshaping of the Austrina church*,<sup>4</sup> ali i Hoško u djelu *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju* navodeći kako se ideja jozefinizma isključivo u prvom planu odnosila na promjene unutar Crkve: *Zato se pod imenom jozefinizam najčešće misli na crkvene promjene u duhu prosvjetiteljstva za cara Josipa II. koji je s punom radikalnošću provodio upravo taj dio zacrtanog programa državnih reformi.*<sup>5</sup>

Pojam jozefinizam istodobno se koristi i za prikaz svih reformi na području Habsburške Monarhije u vrijeme vladavine Josipa II., a ne samo onih vezanih za područje vjere pa se takvo gledište na jozefinizam postavlja i u ovome radu. Vezano uz shvaćanje jozefinizma na taj način, Hoško navodi gledište Zinnhoblera koji je mišljenja da početke jozefinizma možemo pronaći kod majke Josipa II., Marije Terezije,<sup>6</sup> odnosno u njezinim terezijanskim reformama.

Jozefinizam će u ovome radu biti sagledan iz aspekta vjerske politike Josip II. te će se napraviti poveznica s njegovom religijskom kulturom kako bi se temeljem toga personaliziralo Josipa II. Sukladno tome, središnji dio rada bit će podijeljen na tri poglavlja. U prvo razdoblje ulazi život Josipa II. prije stupanja na tron (1741. – 1765.), odgoj Josipa II. u kojem je glavnu ulogu imala Marija Terezija te utjecaj na kasniju vladavinu, ali i stavove Josipa II. Drugo razdoblje opisuje razdoblje suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. (1765. – 1780.), a treći dio, odnosno treće razdoblje opisuje samostalnu vladavinu Josipa II. (1780. – 1790.).

---

<sup>3</sup> Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.* (Cambridge University Press, 1994.) 184.

<sup>4</sup> P. G. M. Dickson, *Joseph II's reshaping of the Austrian church* (The Historical Journal, 36, 1, 1993., Cambridge University Press) 89.

<sup>5</sup> Franjo Emanuel Hoško, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.) 9.

<sup>6</sup> Isto, 41.

Jedan od aspekata koji će se razmotriti unutar navedenih poglavlja na temelju vjerske politike i religijske kulture Josipa II. jest vjerska tolerancija koja će se sagledati iz dvije perspektive, intrakonfesionalne i interkonfesionalne, odnosno vjerske tolerancije unutar Katoličke crkve te vjerske tolerancije prema ostalim vjeroispovijestima. S druge strane, problematici vjerske tolerancije bit će pristupljeno kroz nesuglasice Josipa II. i Marije Terezije iz kojih su, po tom pitanju, vidljivi njihovi različiti stavovi, ali ključni za samoodgoj Josipa II., baš kroz suvladarsku komunikaciju s majkom Marijom Terezijom.

## 1. Pregled literature

Ovo poglavlje namijenjeno je pregledu literature koja se koristila u izradi ovoga rada, a koja prikazuje Josipa II. suprotno njegovim vlastitim shvaćanjima sebe kao vladarske ličnosti, što je vidljivo iz navedenog epitafa Josipa II., prikazanog u predgovoru rada, ali i iz ostalih primjera koje navode autori u djelima o kojima će u ovom poglavlju biti navedeno. Osim literature koja se bavi prikazom Josipa II., u izradi ovoga rada korištena su i djela čija je glavna problematika vjerska (ne)tolerancija u zemljama Habsburške Monarhije u vrijeme prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i Josipa II., bez koje se ne bi bilo moguće baviti Josipom II. u smislu problematike predstavljene u uvodnom dijelu. Zbog velikog broja postojećih historiografskih radova o Josipu II., u ovome poglavlju izdvojeni su samo oni koji su predstavljali veću važnost za izradu ovoga rada.

Smatram bitnim navesti biografska djela o Josipu II. korištena u izradi ovoga rada, *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second*<sup>7</sup>, S. K. Padovera te djela Dereka Bealesa, *Joseph II: In the Shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.*<sup>8</sup>, u kojem se daje prikaz Josipova života prije stupanja na vladarsku poziciju, te prikaz problematike suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. i kasnijeg djelovanja *Joseph II: Against the World 1780. – 1790.*<sup>9</sup>

Za pregled povijesti Habsburške Monarhije od 16. do 20. stoljeća koristila su se djela *A History of the Habsburg Empire: 1526. – 1918.*<sup>10</sup> i *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands 1526. – 1918.*<sup>11</sup> Roberta A. Kanna, zatim *The Habsburg Monarchy: 1618. – 1815.*<sup>12</sup> Charlesa W. Ingraoa, *Povijest Austrije*<sup>13</sup> Ericha Zollnera i Therese Schussel te *The Habsburg Monarchy: 1765. – 1918.*<sup>14</sup> Robina Okeya. Iako navedena djela daju pregled povijesti Habsburške Monarhije, autori se ujedno bave Josipom II. kao vladarskom ličnosti, odnosno pitanjem uspješnosti njegove vladavine.

---

<sup>7</sup> S. K. Padover, *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second* (London: Jonathan Cape, 1934.)

<sup>8</sup> Derek Beales, *Joseph II: In the shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.* (Cambridge University Press, 1987.)

<sup>9</sup> Derek Beales, *Joseph II: Against the World 1780. – 1790.* (Cambridge University Press, 2009.)

<sup>10</sup> Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire: 1526. – 1918.* (University of California Press, 1974.)

<sup>11</sup> Robert A. Kann, *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands 1526. – 1918.* (University of Washington Press, 1984.)

<sup>12</sup> Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy 1618. – 1815.* (Cambridge University Press, 1994.)

<sup>13</sup> Erich Zollner, Therese Schussel, *Povijest Austrije* (Zagreb: Barbat, 1997.)

<sup>14</sup> Okey, n. dj.

Nemoguće je zaobići historiografske radove o najbližim suradnicima Josipa II. pa se tako Franz A. J. Szabo u djelu *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.*<sup>15</sup> bavi prikazom života i djelovanja Wenzela Antona von Kaunitza koji je, osim što je predstavljao najbližeg savjetnika Marije Terezije i Josipa II., bio i vodeća ličnost prosvijećenog apsolutizma u Habsburškoj Monarhiji. Franz A. J. Szabo napisao je i članak *Changing Perspectives on the Revolutionary Emperor: Joseph II Biographies since 1790.*<sup>16</sup> U njemu Szabo navodi neka od mišljenja drugih autora o Josipu II., odnosno o (ne)uspješnosti njegove vladavine.

Jedan od novijih članaka o Josipu II., koji stavlja naglasak na njegova putovanja, jest članak Krisztine Kulcsar *The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvania, Slavonia and the Banat of Temesvar, 1768. – 1773.*<sup>17</sup> Unutar rada autorica daje uvid o važnosti putovanja Josipa II. te utjecaju različitih iskustava na njegove ideje i reforme.

Smatram bitnim navesti i literaturu korištenu u izradi ovoga rada, a čija je glavna problematika vjerska politika i s time povezana vjerska (ne)tolerancija u zemljama Habsburške Monarhije za vrijeme vladavine Marije Terezije i Josipa II.

Članak Charlesa O' Briena *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria*<sup>18</sup> bavi se odjekom prosvjetiteljstva unutar krugova katoličanstva. Također, O' Brien unutar članka navodi razlike u shvaćanju pitanja religije između Marije Terezije i Josipa II. te se, između ostalog, bavi i vjerskom tolerancijom i stavovima Marije Terezije i Josipa II. o njezinoj problematici kao i P.G.M. Dickson u *Joseph II's reshaping of the Austrian church.*<sup>19</sup>

Novije djelo u historiografiji koje govori o utjecaju prosvjetiteljstva na promjene unutar Katoličke Crkve jest *The Catholic Enlightenment. The Forgotten History of a Global Movement* Ulricha L. Lehnera.<sup>20</sup> Autor u navedenom djelu iznosi mišljenje kako promjene unutar Katoličke Crkve izazvane prosvjetiteljstvom korijene vuku još od Tridentskog sabora

---

<sup>15</sup> Szabo, n. dj.

<sup>16</sup> Franz A. J. Szabo, *Changing Perspectives on the Revolutionary Emperor: Joseph II Biographies since 1790.* (The Journal of Modern History, Vol. 83, No. 1, 2011.)

<sup>17</sup> Krisztina Kulcsar, *The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvania, Slavonia and the Banat of Temesvar, 1768. – 1773.*, u: *Intellectual and Political Elites of the Enlightenment* (2014.)

<sup>18</sup> Charles H. O' Brien, *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria* (American Philosophical Society, Transactions of the American Philosophical Society, Vol. 59, No. 7, 1969.)

<sup>19</sup> Dickson, n. dj.

<sup>20</sup> „What was on the agenda of Catholic Enlighteners? Their aim was (a) to use the newest achievements of philosophy and science to defend the essential dogmas of Catholic Christianity by explaining them in a new language, and (b) to reconcile Catholicism with modern culture.“ Ulrich L. Lehner, *The Catholic Enlightenment. The Forgotten History of a Global Movement* (Oxford University Press, 2016.) 7.



te da su one pokušaj integriranja moderne znanosti i filozofije u vjerski pogled na svijet.<sup>21</sup> Također navodi kako su ideje empirizma Johna Lockeja, ali i filozofije Immanuela Kanta, imale utjecaj na navedene promjene,<sup>22</sup> ali i Jean-Jacquesa Rousseaua koji je iznio ideju kako je katoličanstvo stvorilo previše prepreka između čovjeka i samoga Boga te da bi se Bog trebao spoznati kroz prirodu, bez biskupa, svećenika i pape pa bi na taj način katoličanstvo postalo prihvatljiva vjeroispovijest.

Ulrich L. Lehner sličnog je mišljenja po pogledu definiranja pojma jozefinizam kao i Franz A. J. Szabo te P. G. M. Dickson, mišljenja kako se ideja jozefinizma ponajviše odnosila na promjene unutar Crkve.<sup>23</sup>

Različiti autori, različita mišljenja će kroz nadolazeća poglavlja biti međusobno suprotstavljena, neka objedinjena te nadopunjena još ponekim mišljenjima autora koja u ovom poglavlju nisu navedena kako bi se dobila što šira slika o Josipu II. kao osobi i vladarskoj личности iz aspekta vjere i vjerske politike, kao vjerniku i državniku.

---

<sup>21</sup> Isto, 14.

<sup>22</sup> Isto, 7.

<sup>23</sup> Isto, 26.

## 2. Pregled korištenih objavljenih izvora

Objavljeni izvori koji su se koristili u izradi ovoga rada ponajviše se odnose na pisma izmijenjena između Marije Terezije i Josipa II., ali i vlastita mišljenja Josipa II. o svojoj vladavini, pothvatima i određenim pitanjima koja su se ticala zemalja Habsburške Monarhije te mišljenja ostalih o Josipu II. i njegovoj vladavini, poput Marije Terezije, Kaunitza te Leopolda II., a sve navedeno pronađeno je u ranije prikazanim djelima o Josipu II. i njegovoj vladavini. Korišten je i *Ljetopis franjevačkog samostana u Šaregradu*<sup>24</sup> kako bi se kroz putovanja Josipa II. i njegovih suradnika po zemljama Habsburške Monarhije dobio uvid o Josipu II., kao religioznom čovjeku, ponajviše o njegovom prakticiranju vjere. S druge strane, građa objavljena u djelu A. Buczynskog *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*<sup>25</sup> korištena je za dobivanje uvida u odluke i djelovanje Josipa II., do kojih je dolazilo tijekom njegovih putovanja, ali i putovanja njegovih suradnika, temeljem njihovih izvještaja o pojedinim dijelovima zemalja Habsburške Monarhije.

---

<sup>24</sup> *Ljetopis franjevačkog samostana u Šaregradu 1683. – 1853.* (Šaregrad, 2002.)

<sup>25</sup> Alexander Buczynski, *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.)

### 3. Razdoblje sazrijevanja Josipa II. (1741. – 1765.)

Poglavlje o sazrijevanju Josipa II. bit će iskorišteno za prikaz njegovog djetinjstva, odgoja usmjerenog na budućeg vladara i sve to pod budnim okom njegove majke Marije Terezije. Baviti se navedenim razdobljem Josipova života važno je zbog uvida u porijeklo njegovih kasnijih ideja o potrebnim reformama te stavovima i odlukama vezanima uz vjerska pitanja.

Je li Marija Terezija utjecala na Josipa II. u vidu izbora njegovih odgajatelja ili su ipak odgajatelji subjektivnim poučavanjem imali utjecaj na stvaranje stavova Josipa II.?

Beales u djelu *Joseph II: In the shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.* navodi riječi Josipa II. kojima iskazuje mišljenje kako obrazovanje čini sve.<sup>26</sup> No, prije nego li će se baviti obrazovanjem Josipa II. i poučavanjem njegovih odgajatelja, ne može se odbaciti utjecaj njegovog oca i majke. Beales govori o Franji I. Stjepanu koji u ulozi oca nije imao utjecaj na obrazovanje svoje djece, pa tako i Josipa II.,<sup>27</sup> ali je ipak na drugim područjima vidljiv njegov utjecaj. Pitanjem uloge Franje I. Stjepana na život Josipa II. bavi se i Padover u djelu *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second* navodeći kako je veliki utjecaj na djetinjstvo Josipa II. imao položaj njegovog oca na dvoru koji Josipu II. nije mogao promaknuti, a ostavljao je na Josipa II. negativan dojam o Franji I. Stjepanu.<sup>28</sup> Padover se dotiče i drukčijeg utjecaja Marije Terezije na Josipa II. navodeći kako je utjecaj Marije Terezije vidljiv već u najranijoj dobi Josipa II. gdje je bilo dovoljno okruženje u kojem se ona nalazila, a vojni događaji bili su u tome uvijek prisutni.<sup>29</sup> Sve do početka bavljenja Josipa II. problemima zemalja Habsburške Monarhije nije u većoj mjeri dolazilo do razmirica između majke i sina, a razlog tome je vrlo vjerojatno tek tadašnje majčino kočenje Josipa II. zbog neočekivanja Marije Terezije kako će Josip II. imati vlastita shvaćanja koja su bila suprotna njezinima.

Djetinjstvo Josipa II. nije samo obilježeno promatranjem oca i majke, ranije je navedeno i njegovo negativno poimanje događaja na dvoru i formalnosti koje su se njegovale, ali se to

---

<sup>26</sup> Derek Beales, *Joseph II: In the shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.* (Cambridge University Press, 1987.) 68.

<sup>27</sup> Isto, 40.

<sup>28</sup> „Joseph was an observant boy and the position of his father at court did not escape him. He considered his father's place humiliating, without understanding that to Francis the imperial crown was light in comparison with the accompanying pleasures.“ Padover, n. dj., 23.

<sup>29</sup> „The boy's childhood was deeply affected by military events. Day in and day out he could see his mother – who was rapidly acquiring a political education – bent over her desk, studying maps, scanning figures, reading reports. The earliest impressions of the boy were those of war and military affairs; these became his fixed mental patterns. Joseph acquired a love for the army, a yearning for marital glory and military habits which lasted throughout his life.“ Isto, 18. – 19.

nije dovelo u pitanje sa sazrijevanjem karaktera Josipa II. čije se djetinjstvo ponajviše odnosilo na život na dvoru.<sup>30</sup> Iz tih razloga nastaju i problemi u sazrijevanju Josipa II. Dječak koji je od najranije dobi odgajan biti vladarom nalazio se pod velikom pažnjom, ali istodobno i još većim pritiskom.<sup>31</sup> Kako se njegovo djetinjstvo temeljilo na boravku unutar dvora, ali i kao budući vladar, Josip II. nije imao previše prilika biti sa svojim vršnjacima, o čemu govori i Padover kad spominje kako se Franjo I. Stjepan zalagao za druženje Josipa II. s vršnjacima.<sup>32</sup> To dovodi i do zaključka o kasnijoj usamljenosti Josipa II. i nepovezivanju s ostalim ljudima,<sup>33</sup> ali se na to može gledati i iz aspekta o nemogućnosti povezivanja Josipa II. s ostalima baš zbog njegovog položaja. O povlačenju Josipa II. u sebe govore i njegovi odgajatelji, ponajviše Johann Christoph von Bartenstein<sup>34</sup>, što ga je na neki način obilježilo u ostatku njegova života jer kasnije nije imao iste poglede na svoj položaj koji je tijekom djetinjstva iskorištavao, a zatim ga počeo doživljavati kao teret.<sup>35</sup>

Iako Beales navodi riječi Josipa II. kako obrazovanje čini sve, u djelima nekih autora vidljivo je ponašanje Josipa II. suprotno rečenom. Tako O' Brien u članku *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A study of the Enlightenment among Catholics in Austria* navodi kako je Josip II. većinom o vođenju zemalja Habsburške Monarhije radije učio tijekom putovanja njima, a ne tijekom sati poduke.<sup>36</sup> Padover navodi kako Josip II. nije imao interes za učenje<sup>37</sup> te kako je uvijek imao primjetljivo nesimpatiziranje svojih odgajatelja.<sup>38</sup> Uspješnost obrazovanja Josipa II. prikazivana je na sličan način. Bruun u djelu *The Enlightened Despots* navodi kako su sva djeca Marije Terezije bila loše obrazovana<sup>39</sup> te navodi mišljenje Friedricha II. o obrazovanju Josipa II. koji tvrdi kako mu je nedostajalo

<sup>30</sup> „The boy's universe was limited to the Burg in Vienna and the royal park in Schonbrunn.“ Isto, 19.

<sup>31</sup> „Since my son, the empress informed her son's teachers, as a pledge so dear and important to us, has been brought up in great tenderness, it is certain ... that too many wishes have been yielded to him ... His great liveliness increases perceptibly ... The violent desire to carry out his will in all small demand would result ... in obedience to him, but not in success.“ Isto, 24.

<sup>32</sup> Isto, 26.

<sup>33</sup> Isto, 26.

<sup>34</sup> It seems to me that there is more hidden in him than one would be inclined to think.“ Isto, 30.

<sup>35</sup> „It costs me great efforts, the realistic young man confided to his mother, to restrain myself from telling these gentlemen to their faces how idiotically they act and talk. I have controlled myself so far, but I cannot guarantee what will happen later, for even an angel would lose his patience.“ Isto, 41.

<sup>36</sup> O' Brien, n. dj., 17. – 18.

<sup>37</sup> Padover, n. dj., 24.

<sup>38</sup> Isto, 28.

<sup>39</sup> Geoffrey Bruun, *The Enlightened Despots* (New York, Henry Holt and Company, 1929.) 41. – 42.

strpljenja da sam sebe nečemu nauči.<sup>40</sup> Padover smatra kako Josip II. nije pokazivao interes za učenje te su ga najviše zanimala vojska i vojna pitanja.<sup>41</sup>

Kako se onda može govoriti o utjecaju odgajatelja na Josipa II.?

U Padoverovu djelu *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second* vidljivi su razlozi zbog kojih se Marija Terezija ponajviše zalaže za obrazovanje Josipa II., a neki od njih su da se poradi na njegovom samopouzdanju te da odgajatelji svojom strogošću utječu na priznavanje Josipa II. kad je u krivu, ali i da mu ukažu na važnost svakog pojedinca.<sup>42</sup> Ovime je opet vidljiv utjecaj Marije Terezije, ali kroz odabir njegovih odgajatelja.

Beales daje prikaz dana Josipa II. i njegovih obveza iz kojih je vidljivo kako je za vježbe pisanja bio odgovoran Steiner, Reutter za glazbene sate,<sup>43</sup> ali se ne mogu izostaviti ostali odgajatelji poput Carla Batthyanyja, Wegera koji je bio odgovoran za učenje jezika i književnosti,<sup>44</sup> Karla Antona Martinija te Johanna Christopha von Bartensteina i Christiana Augusta Becka.

O' Brien navodi kako je Christian August Beck bio zagovornik vjerske tolerancije, sukladno prirodnom zakonu na koji se pozivao i Pufendorf<sup>45</sup> koji je utjecao na mislioce prosvjetiteljstva. Beck Josipu II. daje uvid u važnost ljudi, odnosno o njegovoj odgovornosti prema svome narodu te mu tumači kako snaga vladara ovisi o dobrobiti njegovih podanika, kako navodi Balazs u djelu *Hungary and the Habsburgs 1765. – 1800.: An experiment in Enlightened Absolutism*.<sup>46</sup> To se podudara s teorijom liberalizma, tj. mogućnosti slobode i izbora za svakog pojedinca. Beales navodi Beckova negativna stajališta po pitanju mučenja, stavove o jednoj istinskoj religiji, ali i potrebu tolerantnosti prema ostalim religijama zbog opstanka Habsburške Monarhije.<sup>47</sup>

---

<sup>40</sup> „With all his desire to acquire knowledge (...) he lacks the patience to teach himself.“ Isto, 43.

<sup>41</sup> Padover, n. dj., 24.

<sup>42</sup> „She insisted that his tutors should try to acquire his confidence; should be strict, and execute what they promised or threatened; should make the strong – willrd boy admit his mistakes; and should especially try to overcome the archduke's tendency to mock and ridicule people.“ Isto, 24.

<sup>43</sup> Beales, n. dj., 45.

<sup>44</sup> Padover, n. dj., 30.

<sup>45</sup> O'Brien, n. dj., 18.

<sup>46</sup> Eva H. Balazs, *Hungary and the Habsburgs 1765. – 1800.: An experiment in Enlightened Absolutism* (Central European University Press, 1997.) 89.

<sup>47</sup> „He will do best to maintain the true religion, but he may tolerate others for reason of state.“ Beales, n. dj., 58.

Padover izdvaja i Karla Antona Martinija koji je imao utjecaj na stavove Josipa II. po pitanju Crkve kao institucije, tj. podređenosti Crkve državi.<sup>48</sup>

Josip II. odgajan je u duhu katolicizma pa se tako i vjerska poduka našla među jednim od najvažnijih zadataka njegovih odgajatelja, prvotno isusovaca Hollera i Wrechara.<sup>49</sup> Osim vjerske poduke Josipa II., veliku ulogu odigralo je i njegovo prakticiranje vjere, odnosno prisustvovanje liturgiji te svakodnevno jutarnje i večernje izricanje molitve.<sup>50</sup> Ono čemu ga se najviše prisiljavalo, Josip II. je najbrže i odbacio pa tako i vjerske stavove Marije Terezije.<sup>51</sup> U ovom slučaju ne misli se na odbacivanje katoličke vjeroispovijesti jer se Josip II. uvijek predstavljao kao katolik, već na različito doživljavanje uloge Katoličke Crkve.

Brojni su pokušaji odgovaranja na postavljeno pitanje o utjecajima na Josipa II. i razvijanje njegovih kasnijih stajališta. Je li bila presudna njegova majka Marija Terezija ili njegovi odgajatelji? Mišljenja sam kako je Josip II. zaslužan za stvaranje svojih stavova, ali pod utjecajem i Marije Terezije i odgajatelja jer su oni svojim mišljenjima utjecali na razvitak njegova. Tko zna, da je Josip II. bio okružen drugim odgajateljima, možda bi i njegovi stavovi, u ovome slučaju o vjerskim pitanjima, bili drukčiji.<sup>52</sup> Vidljivo je kako njegova kasnija stajališta uvelike odgovaraju poduci za koju su zaslužni Christian August Beck, Karl Anton Martini, ali se može pretpostaviti kako je određenoj poduci Josip II. pridavao više pažnje, prilagođavajući je vlastitim interesima.

---

<sup>48</sup> „From Martini Joseph imbibed theoretic arguments for his dislike of the obscurantist church, especially the Jesuits for whom he had an aversion, because, as he pointed out in a letter to Choiseul years later, he was outraged at the thought that the Habsburgs – including his mother – had been the slaves and tools of the Society of Jesus.“ Padover, n. dj., 29.

<sup>49</sup> Beales, n. dj., 44.

<sup>50</sup> Padover, n. dj., 25.

<sup>51</sup> „Maria Theresa, hoping to make the boy somewhat of a saint, was very much surprised to discover that her son was developing an aversion for all things holy.“ Isto, 25.

<sup>52</sup> „Joseph would have probably been anti – clerical without Martini, but the professor supplied him with a complicated and persuasive rationale for his hostilities.“ Isto, 29.

#### 4. Religioznost Josipa II.

Religioznost Josipa II. tijekom njegovog djetinjstva uvjetovana je religioznošću njegovih roditelja, a ponajviše njegove majke Marije Terezije. Ipak, u kasnijim godinama njegovog života shvaćanje vjere i istinske religije razlikovalo se od shvaćanja njegove majke. Vjerska politika koju je Josip II. provodio u zemljama Habsburške Monarhije uvijek se dovodi u pitanje s njegovom religioznošću koja je, čini se, suprotna njegovim državničkim idejama.

Josipova privatna stajališta, stajališta kao katolika, ne mogu se odbaciti u promatranju njegovih državničkih poduhvata. Josip II. se zalagao za promjene unutar Katoličke Crkve radi poboljšanja života stanovnika Habsburške Monarhije, ali i položaja Habsburške Monarhije u Europi. To su njegove državničke odluke, odluke o ukidanju crkvenih redova i samostana, obrazovanju svećenstva, promjene u crkvenoj hijerarhiji te mnoge druge. Ideja o vjerskoj toleranciji Josipa II. može se sagledati na drukčiji način. Iako proizlazi iz njegovih državničkih namjera, važan je dio njegovog shvaćanja kao katolika. Unatoč ograničenoj vjerskoj toleranciji prema drugim vjeroispovijestima u zemljama Habsburške Monarhije, katolička vjeroispovijest predstavlja za Josipa II. jedinu istinsku vjeroispovijest. Beales navodi kako je Josip II. uvijek izražavao želju da svi stanovnici Habsburške Monarhije budu katoličke vjeroispovijesti,<sup>53</sup> a i Dubin u djelu *The Port Jews of Habsburg Trieste* navodi mišljenje Josipa II. kako bi on dao sve što posjeduje kad bi svi protestanti u njegovoj zemlji postali katolici.<sup>54</sup>

O' Brien u radu *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria* navodi sličnu stavku poput ranije navedenih autora. Iznosi mišljenje Muratorija kako ideja vjerske tolerancije ne predstavlja samo državničku ideju o ekonomskom napretku zemlje, već predstavlja i ideju osoba katoličke vjeroispovijesti za koje je vjerska tolerancija kršćanska vrlina.<sup>55</sup> Slično Muratorijevoj teoriji,

---

<sup>53</sup> „He was tolerant of some sects to a certain degree, but by no means of all sects, or of any without restriction: he expressed the hope that all his subjects might be Catholics, and was disturbed when more than a small proportion of them revealed Protestant tendencies.“ Derek Beales, *The false Joseph II* (The Historical Journal, XVIII, 3, 1975., str. 467. – 495., Cambridge University Press) 493. – 494.

<sup>54</sup> „Joseph never disputed the religious truth and supremacy of Catholicism, but he upheld freedom of belief and civil toleration consonant with them: God preserve me from thinking that it is a matter of indifference whether subjects become Protestant or remain Catholics ... I would give all I possess if all the Protestants of your states could become Catholics!“ Dubin, n. dj., 65.

<sup>55</sup> O' Brein, n. dj. 17.

Beales u djelu *Joseph II: Against the World 1780. – 1790.* iznosi stav Josipa II. kako mu je Bog dao zadaću provesti vjerske reforme. Josip II. smatra kako svećenstvo više ne propovijeda pravu riječ Boga koja se svodi na ljubav prema Bogu i prema bližnjemu te da su njihove propovijedi ispunjene praznovjerjem.<sup>56</sup> Dalje navodi kako jedini spas katoličke vjeroispovijesti leži u tome da se katolicizam vrati na svoja primarna učenja, tj. učenja Isusa Krista.<sup>57</sup>

Više radova navodi kako se Josip II. uvijek predstavljao kao katolik. Padover u djelu *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second* prikazuje razgovor Josipa II. s profesorima teologije koji su htjeli znati njegovu religiju, na što im je Josip II. odgovorio da je on jedino vojnik, a ne teolog te da ne može o tome voditi raspravu, ali da je mišljenja kako je ispravna doktrina učenje Isusa Krista.<sup>58</sup> Padover unutar istog djela daje primjere Josipove religioznosti tijekom djetinjstva gdje izdvaja njegove jutarnje i večernje molitve koje su trajale otprilike pola sata, prisustvovanje liturgiji na svaki katolički blagdan te slušanje barem jedne propovijedi dnevno.<sup>59</sup> Religioznost Josipa II. vidljiva je i nakon njegova djetinjstva. Kulcsar navodi kako je Josip II. privatno predstavljao istinski religioznog čovjeka.<sup>60</sup>

U zapisima unutar *Ljetopisa franjevačkog samostana u Šaregradu*, vidljivi su znakovi Josipove religioznosti: *Odatle je 28., to jest sljedećeg dana, stigao u Brod, gdje je u Tvrđavi proveo noć, a na blagdan Presvetog Trojstva kod naše braće dao odslužiti tri svete mise, jednu pjevanu, a dvije tihe, kojima je sa svojom pratnjom prisustvovao, dok je svečanu svetu misu pjevao otac Augustin Samborčević. Zapis dalje navodi: Sljedećeg pak dana, kad se slavio blagdan Tijelova, obavivši svetu ispovijed i molitvu kod naše braće, počastio ih je nazočnošću svojom i svoje pratnje, a 3. lipnja krenuo je na put u Budim, glavni grad Mađarske.*<sup>61</sup> Jedan drugi zapis unutar istog ljetopisa svjedoči jednako: (...) *veličanstveni car Josip II., prolazio je kroz Šaregrad oko pola jedanaest prije podne. Njemu su iz poštovanja*

<sup>56</sup> „The people, he said, were ignorant, essentially because the clergy were self – interested, stupid and superstitious. They preached fairy tales instead of the true word of God ... namely, love of God and one's neighbour ... for this is the only true way to attain effective Christianity (...)“ Derek Beales, *Joseph II: Against the World 1780. – 1790.* (Cambridge University Press, 2009.) 72.

<sup>57</sup> „Since the Catholic religion has wrongly become identified with those who administer it and as a result party spirit and persecuting zeal have arisen, it is necessary to restore to religious life its true and original form and ... to establish in its original form the hierarchy founded by Christ himself through his apostles.“ Isto, 77.

<sup>58</sup> „The professors of theology wanted to know his religion. Joseph's reply was not pleasing to the orthodox: I am only a soldier (what pride he always took in his soldiering!) and no theologian, but so far as I know there is only one way to heaven – consequently, only one doctrine, I hope. You will teach this doctrine in your schools; I mean the tenets of Jesus Christ.“ Padover, n. dj., 110.

<sup>59</sup> „Joseph was compelled to hear mass daily, say his prayers every morning and evening for half an hour, and attend church during the innumerable holidays.“ Isto, 26.

<sup>60</sup> Kulcsar, n. dj., 49.

<sup>61</sup> *Ljetopis franjevačkog samostana u Šaregradu 1683. – 1853.* (Šaregrad, 2002.) 59.



*mnoga braća s križem uz glavnu cestu, pokraj drvenog križa, odala počast. On je, stojeći u kolima u prolazu skinuo šešir i oblikovavši znak križa, načinio naklon glave, a braći, koja su mu iskazivala poštovanje pokazao je očinsku ljubaznost, glavom, rukom i umiljatim licem.*<sup>62</sup>

Dokazi Josipove religioznosti mogu se pronaći i neposredno prije susreta s papom kada je glavna tema njihovog susreta, ali i pisama koja su mu prethodila, bila ideja vjerske tolerancije za koju se zalagao Josip II. J. Bright u djelu *Joseph II* navodi pismo Josipa II. papi u kojem izražava svoju nadu da će se prikazati kao dobar katolik i pristojan domaćin prema gostu.<sup>63</sup> Navodi Bealesa potvrđuju kako je Josip II. tijekom susreta postupao kao dobar katolik, ali kad su između ostalog i državna pitanja bila upletena u razgovor, Josip II. je odbio ikakav utjecaj na promjenu svojih stajališta.<sup>64</sup>

---

<sup>62</sup> Isto, 61.

<sup>63</sup> „I hope I shall show myself a respectful son of the Church, a polite host, and a good Catholic in every sense of the term (...)“ J. Franck Bright, *Joseph II* (University Press of the Pacific, 2003.) 189.

<sup>64</sup> Beales, n. dj., 658

## 5. Razdoblje suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. (1765. – 1780.)

Josip II., najstariji sin Marije Terezije i Franje I. Stjepana, 1765. godine nasljeđuje prijestolje svoga oca, ali na prijestolje ne polaže pravo kao samostalni vladar, već ga dijeli sa svojom majkom. Suvladarstvo Marije Terezije i Josipa II. bilo je poput suvladarstva Marije Terezije i Franje I. Stjepana. Josip II. je slično Franji I. prvotno bio nositelj naslova te formalno prikazivan vladarom dok je odlučujuću riječ u oba suvladarstva imala Marija Terezija. Nasljeđivanjem carske krune Josip II. dobiva priliku iznositi vlastita mišljenja u vezi brojnih pitanja i različitih problema sa stanjem u zemljama Habsburške Monarhije, no u većini slučajeva njegova mišljenja nisu se uzimala u obzir. Jedan od razloga nemogućnosti ispunjenja vlastitih zahtjeva, Josip II. pronalazi u osobi svoje majke, odnosno u razlici njihovih karaktera,<sup>65</sup> ali i drukčijem poimanju te rangiranju važnih stvari po pitanju problema u zemljama Habsburške Monarhije. Kao proizvod međusobnih neslaganja nastaje grof od Falkensteina, pseudonim Josipa II. Kulcsar u radu *The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvania, Slavonia and the Banat of Temesvar, 1768. – 1773.* navodi kako je pseudonim, grof od Falkensteina, Josip II. koristio samo za putovanja izvan zemalja Habsburške Monarhije dok se na putovanjima unutar zemalja Habsburške Monarhije predstavljao pravim imenom.<sup>66</sup> Navod Kulcsar je izuzetno zanimljiv jer se kosi s navodima ostalih autora, primjerice Ingraoa koji je mišljenja da je razlog postojanja grofa od Falkensteina želja Josipa II. promatrati život ljudi, shvatiti njihove potrebe i želje, mišljenje o tadašnjoj vladavini te prema tome reformirati zemlje Habsburške Monarhije te tvrdi kako je također jedan od uzroka postojanja grofa od Falkensteina frustracija Josipa II. zbog odnosa s vlastitom majkom.<sup>67</sup>

Donošenje i provođenje reformi u razdoblju suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. bitni su, osim za prikaz tadašnje vladavine, i za razumijevanje karaktera Josipa II. i njegove samostalne vladavine jer se on, na neki način suprotstavljanjem vlastitog mišljenja majčinom, ali i međusobnim slaganjem njihovih mišljenja i nazora, formirao ne samo kao vladar, nego i kao osoba, puna ideala koja ih je imala prilike ostvariti vladavinom Habsburškom Monarhijom.

---

<sup>65</sup> Isto, n. dj., 14.

<sup>66</sup> Kulcsar, n. dj., 39.

<sup>67</sup> Ingrao, n. dj., 184.

## 5.1. Sukob s Marijom Terezijom

Naslov ovog dijela rada ne polazi od toga da je period suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. bio prožet isključivo međusobnim neslaganjima, već upravo prikazuje zajedničko suvladarstvo u drukčijem aspektu. Ovime se ne tvrdi kako međusobnih neslaganja nije bilo, dakako, bilo ih je, ali su također brojni primjeri međusobnog slaganja, dogovora i učinjenih kompromisa. Dubin u djelu *The Port Jews of Habsburg Trieste* navodi kako se već na temelju sarkofaga Marije Terezije i Josipa II. može vidjeti razlika u njihovim načelima i karakteristikama vladanja.<sup>68</sup> Na taj način moguće je protumačiti njihove prepirke tijekom zajedničke vladavine kao sudar dvaju različitih svjetova, sudar starijih načela Marije Terezije s novim idejama prosvjetiteljstva te će se u ovome radu i na taj način tumačiti.

Kako bi se mogao razumjeti sukob njihovih načela po pogledu vjerske tolerancije, potrebno je predstaviti poneke karakteristike njihove vladavine, ali i njih kao osoba, o čemu govore različiti autori. Kann u djelu *The Peoples of the Easter Habsburg Lands 1526. – 1918.* navodi kako je zajednička značajka njihove vladavine bila želja za provedbom centralizacije i germanizacije.<sup>69</sup> Unatoč istim nastojanjima, provedba centralizacije i germanizacije kod Josipa II. i Marije Terezije razlikovala se u korištenju načina dolaska do željenog cilja.

Oppenheim u djelu *Habsburgs and Hohenzollerns 1713. – 1786.* navodi pozitivne karakteristike vladavine Marije Terezije koje nisu krasile Josipa II. Marija Terezija imala je mogućnost uviđanja potrebe uvođenja određenih reformi za opstanak zemalja Habsburške Monarhije. Kao još jednu od njezinih jačih strana navodi osjećaj za pragmatizam i realizam, ali i uviđanje kad je vrijeme da se stane s određenim djelovanjem,<sup>70</sup> a kao najslabiju stranu njezine vladavine navodi stavove o vjerskoj toleranciji.

Beales se u djelu *Enlightenment and Reform in Eighteenth – century Europe*, između ostalog, bavi i problematikom suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. za koje tvrdi kako nikada nije bilo suvladarstvo za oba vladara. Josip II. je, dakako, u zajedničkoj vladavini predstavljao

---

<sup>68</sup> „The sarcophagi of Maria Theresa and her son Joseph II in the basement crypt of the Capuchin church in Vienna reveal two very different sensibilities, Hers, every inch covered, adorned with swirling figures and images, seems the quintessence of baroque, while his, a stark and simple wooden box, seems the quintessence of the Enlightenment.“ Lois C. Dubin, *The Port Jews of Habsburg Trieste* (Stanford University Press, 1999.) 64.

<sup>69</sup> Kann, n. dj., 191.

<sup>70</sup> „Bismarck once defined genius as knowing when to stop, and this was one quality Maria Theresa certainly had. Her pragmatism and sense of realism were perhaps her greatest strengths. (...) The one exception was her attitude towards religious toleration, and this is the only area where she showed prejudice. It was the one blind spot in an otherwise realistic and open – minded ruler.“ Walter Oppenheim, *Habsburgs and Hohenzollerns* (London: Hodder and Stoughton, 1993.) 140.

suvladara dok je Marija Terezija predstavljala apsolutnog vladara.<sup>71</sup> Nakon smrti Franje I. Stjepana, Marija Terezija je Josipu II. odmah dala do znanja kako ostaje na prijestolju isključivo iz svoje ljubavi prema njemu, navodi Beales.<sup>72</sup> Vladavina Marije Terezije i Josipa II. naišla je na probleme, ne samo zbog razlikovanja u mišljenju i želje za drukčijim djelovanjem, već i zbog želje, s jedne strane, Josipa II. za samostalnošću, a s druge strane Marije Terezije za, po njenom mišljenju, dovodenjem Josipa II. na pravi vladarski put, a do tada držanjem njegovih ideja za promjenama pod kontrolom što joj je sigurno bilo lakše činiti iz pozicije vladara. To je, naravno, jedan od razloga zašto dolazi do prepirki između njih, što je vidljivo iz njihove korespondencije.

Balazs u radu *Hungary and the Habsburgs 1765. – 1800.: An experiment in Enlightened Absolutism* navodi pojedina pisma Marije Terezije Josipu II. koja upućuju na ranije navedeno neslaganje dvaju vladara. U prvom pismu koje Balazs navodi, Marija Terezija traži Josipa II. da razgovori između njih budu iskreni te da ne dopusti sumnjanje drugih u njihova različita stajališta.<sup>73</sup> U sljedećem pismu Marija Terezija piše kako je sve ove godine Josip II. njezina jedina briga te da su to bile sretne godine, što ne može tvrditi za posljednje godine baš zbog njihovog odnosa, iz razloga što nikada neće moći shvatiti njegova stajališta o religiji.<sup>74</sup> Posljednje pismo koje Balazs navodi jednakog je tona kao prethodna dva pisma. U njemu Marija Terezija izražava negativno mišljenje o njegovim stajalištima te se ponovno nada kako će Josip II. napustiti neka svoja stajališta, ponajviše ono o provedbi vjerske tolerancije u Habsburškoj Monarhiji.<sup>75</sup>

Davis u djelu *Joseph II: An imperial reformer for the Austrian Netherlands* navodi korespondenciju Marije Terezije i Josipa II. u kojoj je vidljiv međusobni sukob. Marija

---

<sup>71</sup> „It is sometimes stated, for example in the old Cambridge Modern History, that she and her husband, and then she and her son, were co – regents together. This is quite wrong. Maria Theresa was never herself co – regent. She remained the absolute sovereign.“ Derek Beales, *Enlightenment and Reform in Eighteenth – century Europe* (New York: I. B. Tauris and Co. Ltd., 2011.) 182.

<sup>72</sup> „She frequently asserted that she remained on the throne only for Joseph's sake, out of love for him. Almost as frequently, she expressed boundless admiration for his talents and achievements.“ Isto, 183.

<sup>73</sup> „Tell me honestly, in writing or by word of mouth, as I have always begged you to do, my defects, my weaknesses. I shall do the same, but let no one apart from us believe or suspect that we have different opinions.“ Balazs, n. dj., 46.

<sup>74</sup> „I can say that for thirty – six years you have been my only concerns. Twenty – six of them have been happy, but I cannot say the same today, for never can I accept lax religious and moral principles. You exhibit too clearly your antipathy to all the old customs and to all the clergy, and lax principles in morals and conduct. I am justly alarmed about your delicate situation; it makes me shudder for the future.“ Isto, 46.

<sup>75</sup> „You are a coquette of the mind. A bon mot, a phrase strikes you, whether in a book or a person, and you apply it at the first opportunity without reflecting whether it is a suitable time. At the close of my letter I take you tenderly to my arms and hope you will spare me the pain of such unpleasant talk. I merely want to see you esteemed and beloved by everybody as you deserve.“ Isto, 47.

Terezija u jednom od pisama napada stav Josipa II. prema pojedincima jer, kako navodi, Josip II. je mišljenja kako je samo on u pravu, a svi ostali u krivu te da njihova stajališta nisu vrijedna pažnje.<sup>76</sup>

Pismo iz 1776. godine koje, također, Marija Terezija upućuje Josipu II., ukazuje kako njihova korespondencija nije bila samo suvladarske naravi. Iz nje je vidljiv odnos majke i sina. Marija Terezija u navedenom pismu piše Josipu II. kako će zbog svojeg hladnog ponašanja prema ljudima izgubiti i ono malo iskrenih ljudi što ga okružuju te se boji kako Josip II. nikada neće pronaći osobu koju će moći zvati prijateljem, čovjeka odanog Josipu, a ne caru ili suvladaru te je istodobno mišljenja kako sve promjene za koje se Josip II. zalaže polaze od njegovih privatnih stajališta, a ne od stajališta cara ili suvladara.<sup>77</sup>

Beales navodi kako međusobna korespondencija nije jedini dokaz za uviđanje njihovog neslaganja. Tu je također i korespondencija Marije Terezije s ostalim službenicima o Josipu II. Beales kao primjer navodi korespondenciju Marije Terezije i d'Herzellea, odgajatelja Josipove kćeri.<sup>78</sup>

Zbog njihovog neslaganja kod Josipa II. je uvijek prisutna želja za napuštanjem vladarske pozicije jer je zahtijevao da vladar bude samo jedna osoba smatrajući kako samo jedna osoba može biti vladar, u ovom slučaju vladar Habsburške Monarhije.<sup>79</sup> Beales također navodi događaj iz 1773. godine prilikom kojega su Marija Terezija, Josip II., ali i Kaunitz u isto vrijeme dali svoje ostavke. Kaunitz prvi zbog uvjeta koje je Josip II. zahtijevao, zatim Marija Terezija ponukana Kaunitzovom ostavkom te na kraju Josip II. zbog njihovog prijedloga o napuštanju službe.<sup>80</sup> Navodi kako su Josipove prijetnje ostavkama bile učestala pojava te da je

---

<sup>76</sup> „You follow only your own ideas and wishes which remain unchallenged..., and, with your incessant hairsplitting and patterns of thought, (you) usually achieve the goal. Encouraged thereby, you harbor the hallucination that all others are wrong and deserve no consideration.“ Walter W. Davis, *Joseph II: An imperial reformer for the Austrian Netherlands* (Martinus Nijhoff, The Hague, 1974.) 63.

<sup>77</sup> „What I fear is that you will never find a friend, a man attached to Joseph – by which you set such store – for it is neither from the Emperor nor from the co – Regent that these biting, ironical, malicious shafts proceed, but from the heart of Joseph, and this is what alarms me, and what will be the misfortune of your days and will entail that of the Monarchy and of us all.“ *German History in Documents and Images*. <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/> (08.06.2018.)

<sup>78</sup> „We never see each other except at dinner ... His temper gets worse every day ... Please burn this letter ... I just try to avoid public scandal.“ Beales, n. dj., 183.

<sup>79</sup> „None of my predecessors, my contemporaries, my colleagues as heirs presumptive are employed, why must I be? Let her leave me to my imperial business, my books and gentlemanly amusements.“ Isto, 184.

<sup>80</sup> „The most fundamental and revealing of the numerous rows between mother and son was that of December 1773, the only occasion when all three principals actually put their resignations on the table at one and the same time. (...) When Kaunitz sent in his resignation, Maria Theresa capped it by offering to abdicate. Joseph refused the opportunity, imploring his mother to stay on, but asking instead to be relieved of the co – regency,“ Isto, 184.

njima uspio ostvariti neke od svojih ideja jer je Marija Terezija pristajala na ustupke koje je Josip II. zahtijevao, a sve kako bi ga zadržala na vladarskoj poziciji.<sup>81</sup>

Jednim od tih primjera bavi se Ingrao u djelu *The Habsburg Monarchy 1618. – 1815.* navodeći prijetnje Josipa II. o napuštanju vladarske pozicije ukoliko Marija Terezija ne pristane na potpunu vjersku toleranciju protestantima u sjevernoj Moravskoj. Marija Terezija nije pristala na sve zahtjeve Josipa II., nego je protestantima u sjevernoj Moravskoj dopustila samo privatno održavanje liturgije.<sup>82</sup>

S jedne strane, Josip II. je zahtijevao što veću samostalnost, a s druge strane odbijao biti odgovornim za odluke donesene tijekom zajedničke vladavine te je odgovornost uvijek preuzimala Marija Terezija. Beales to potvrđuje pismom Josipa II. Mariji Tereziji kojim odbija potpisati neke dokumente, a time odbija biti odgovornim za odluke donesene tim dokumentima.<sup>83</sup> Takva odluka Josipa II. može se sagledati i iz drugog aspekta, temeljem njegovog mišljenja o tome kako samo jedna osoba može vladati Habsburškom Monarhijom. Po tome bi se njegovo odbijanje potpisivanja dokumenata moglo protumačiti željom nesudjelovanja u tome sve dok ne bude samostalni vladar Habsburške Monarhije.

Autori navode kako je Josip II. tijekom zajedničke vladavine imao najslobodnije ruke za djelovanje u vojnim pitanjima, ali Beales navodi kako je Marija Terezija kontrolirala i taj dio državne politike te je Josip II. samo prividno imao zadnju riječ u donošenju odluka.<sup>84</sup>

Bright u djelu *Joseph II* navodi korespondenciju Marije Terezije i Josipa II. koja također govori o strahu Josipa II. od preuzimanja odgovornosti koju nalaže vladavina Habsburškom

---

<sup>81</sup> „By threats of resignation he secured notable concessions, usually involving administrative reorganisation and some new appointments.“ Isto, 199.

<sup>82</sup> „She made her most dramatic concession one year earlier, upon discovering a community of 10 000 Protestants in northern Moravia. With her son threatening to abdicate unless she granted them full toleration, she ultimately accepted Kaunitz's call for compromise by quietly granting them private worship. (...) Notwithstanding these concessions to discreet tolerance, the empress remained resolute in her abhorrence for disunity, telling her son that he is no friend to humanity' who allows everyone his own thoughts.“ Ingrao, n. dj., 191.

<sup>83</sup> „In the nature of the case, my opinion, my way of thinking cannot and ought not to appear anywhere at the feet of my august mother. I am nothing, and in affairs (of state) not even a thinking being, except in so far as I have carry out her orders and reveal to her all I know. If under the vain title of co – regent there is any idea of implying something else, I hereby declare, with the sincerity I profess and the firmness I glory in, that I shall never be brought to consent to it, and that nothing will shake me, since I am firm in this principle, on which my present tranquillity and happiness as well as my future reputation and fame depend. Signatures are so contrary to monarchical laws, of which the essence is one head ... that I see no alternative but to excuse myself and to refuse absolutely to sign.“ Beales, n. dj., 197. – 198.

<sup>84</sup> „His department was the army, which she claimed to have given over to him completely. Although this assignment in a sense restricted him by limiting his activity elsewhere, in another sense it strengthened his position. (...) But he was never in fact given a free hand. Maria Theresa had to be persuaded of the need for any major measure and many minor ones, and constantly interfered, for example in promotions.“ Isto, 198.

Monarhijom. Josip II. se u pismu dotiče svog teškog položaja navodeći kako je svjestan da nikada neće moći preuzeti očev položaj i kako se slaže da odluke Marije Terezije budu konačne te da on u Habsburškoj Monarhiji predstavlja samo predstojnika njezinih službenika i od nje traži dopuštenje za odstupanje s mjesta suvladara. Dalje se navodi očajan odgovor Marije Terezije u kojem traži Josipa II. da ne napušta mjesto suvladara i traži ga da joj pomogne u vladavini Habsburškom Monarhijom.<sup>85</sup>

Prije osvrtnja na različita stajališta Marije Terezije i Josipa II. po pitanju vjerske tolerancije, navest će se još poneki sukobi između dva vladara.

Budak kao prvi veći sukob tijekom suvladarstva između Marije Terezije i Josipa II. navodi sklapanje saveza s Pruskom te, povezanu s time, podjelu poljskog područja 1772. godine s Rusijom, pri kojoj Austrija ostaje bez važnijih dijelova u korist Rusije.<sup>86</sup> Podjela poljskog područja također predstavlja uvid Josipa II. u vlastitu snagu da se suprotstavi suvladarici Mariji Tereziji, ujedno i vlastitoj majci, te potaknut Kaunitzovim savjetima uvidi vlastitu sposobnost pri donošenju odluka o pitanjima Habsburške Monarhije. Podjela Poljske predstavlja čin diplomacije između triju zemalja: Rusije, Pruske te Habsburške Monarhije. Prethodila joj je borba između Poljske i Rusije za poljsko područje u kojoj su, na kraju, na stranu Rusije stale Habsburška Monarhija i Pruska te su međusobnim dogovorom učinile podjelu poljskog područja stvarnim činom. Zollner navodi kako su Habsburška Monarhija i Pruska činile neku vrstu saveza protiv Rusije, odnosno njezinog teritorijalnog širenja i dovodi u pitanje samu ispravnost podjele poljskog područja: *Sigurno je da je ova prva podjela Poljske jedan od najlošijih činova imperijalističke politike u 18. stoljeću. S austrijskog stajališta, slabljenje bezopasne katoličke države na sjeveru i približavanje Rusije bilo je osobito sumnjivo. Marija Terezija je, opterećena grižnjom savjesti zbog sudjelovanja u postupku koji je smatrala nepravednim, opasnosti te politike koja je zastupala podjelu, ocijenila točnije od svojih savjetnika, što će pokazati kasnija vremena.*<sup>87</sup>

Kako govori navedeni citat, Marija Terezija je predstavljala oporbu navedenoj podjeli baš iz razloga slabljenja, ali ujedno i gubitka važnih područja u korist jačanja Rusije. Iako Zollner

---

<sup>85</sup> „He knew that his mother overrated his ability, and attributed to him what he could never possess, the power of taking his father's place beside her as her adviser and support. He would not hide from her that he believed the great machine of government was entirely out of gear. There was no use patching here and there. The true cause of the evil lay in their miscomperhension of their mutual position. The final decision must of necessity lie with her. He was nothing but one of her chief ministers, his duty was to lay before her his honest opinion; she must judge.“ Bright, n. dj., 81. – 82.

<sup>86</sup> Budak, n. dj., 102.

<sup>87</sup> Zollner, n. dj., 207.

tvrdi kako je to bila greška habsburških vladara, može se dovesti u pitanje, kako i sam kaže, što bi se dogodilo da nisu sudjelovali u dogovoru te da je sklopljen savez samo između Rusije i Pruske.<sup>88</sup> Razlikovanje u mišljenju između Marije Terezije i Josipa II. u vezi podjele poljskog područja moglo bi se objasniti drukčijim shvaćanjem Rusije u tadašnje vrijeme. Marija Terezija Rusiju je gledala kao konkurenciju za dobitak što veće snage i položaja u Europi dok je Josip II. u Rusiji gledao saveznika protiv Osmanskog Carstva. Koliko je god s jedne strane opasnost predstavljala sila kao Rusija, Osmansko Carstvo predstavljalo je još veću opasnost, ali i izazivalo veći strah kod tadašnjih europskih vladara.

Zollner kao sljedeći sukob između Marije Terezije i Josipa II. navodi razliku u mišljenjima po pitanju Bavorske koja je izbila na površinu kad je u pitanje dovedeno nasljedstvo Bavorske<sup>89</sup>, a Beales u djelu *Joseph II: In the shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.* smatra kako je taj sukob razotkrio napeti odnos između Marije Terezije i Josipa II.<sup>90</sup>

Potrebno je vratiti se na još ranije spomenutu ulogu Wenzela Antona von Kaunitza u Habsburškoj Monarhiji koji je bio kancelar te najbliži savjetnik Marije Terezije, ali poslije i Josipa II. Uloga savjetnika navedenih vladara pružala mu je uvid u sva neriješena pitanja i probleme u zemljama Habsburške Monarhije. Szabo u djelu *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.* predstavlja Kaunitza kao osobu koju su u tadašnje vrijeme poštovali vladari poput Marije Terezije, ali i Friedricha II.<sup>91</sup> Jedan od argumenata za prikaz Kaunitza kao vodeće ličnosti prosvijećenog apsolutizma u Habsburškoj Monarhiji jest navod Bealesa u kojem govori kako je Josip II. proglašen suvladarom u međusobnoj konzultaciji Marije Terezije i Kaunitza koji je pritom imao ulogu savjetnika.<sup>92</sup> U ovom primjeru uloga Kaunitza kao savjetnika ne može se odbaciti niti zbog Kaunitzove mogućnosti utjecaja na mišljenje Marije Terezije, a time i mogućnosti utjecaja na promjenu njezinih stajališta.<sup>93</sup>

Bitno je naglasiti odnos između tri navedene ličnosti nakon proglašenja suvladarstva Marije Terezije i Josipa II. 1765. godine u kojem su Josip II. i Kaunitz predstavljali, u većini slučajeva, oporbu spram Marije Terezije te time utjecali na njen strah od Josipovog oduzimanja prijestolja. Podrška koju je Kaunitz pružao Josipu II. samo je doprinosila

---

<sup>88</sup> „S druge strane, Austrija bi bila preslaba da sama spriječi podjelu, a uloga promatrača samo bi pogoršala odnos snaga u odnosu na Rusiju, a osobito Prusku.“ Isto, 207.

<sup>89</sup> Isto, 208.

<sup>90</sup> Beales, n. dj., 68.

<sup>91</sup> Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.* (Cambridge University Press, 1994.) 20.

<sup>92</sup> Beales, n. dj., 140.

<sup>93</sup> Isto, 140.



njegovom ohrabrenju da suprostavi vlastita mišljenja majčinima što je Marija Terezija doživljavala kao napad na svoj vladajući položaj. Možda je najbitniji uzrok njihovog međusobnog neslaganja baš zastupljeni strah koji se nalazi s obje strane te vladavine, strah Marije Terezije od gubitka položaja i личности koju je tada predstavljala te strah Josipa II. od preuzimanja odgovornosti za vlastita mišljenja, tj. preuzimanje odgovornosti za postupke donesene s njegove strane uz savjete različitih osoba kao što je bio Kaunitz.

## 5.2. Vjerska tolerancija

Razlike u shvaćanju pitanja vjerske tolerancije uvijek su postojale pa je tako aktualnim bilo i rješavanje toga istog pitanja. Pokret prosvjetiteljstva kao najveći utjecaj na stajališta druge polovice 18. stoljeća po pitanju vjerske tolerancije, odnosno njegovi pobornici doprinosili su drukčijem poimanju navedenog problema, a istodobno i njegovog rješenja.

Marija Terezija i Josip II. složili su se kako bi Crkva trebala biti podređena državi te ne bi smjela imati onoliku slobodu koliku je imala. No, kako Kann navodi, samo su Josipa II. zanimale ostale vjeroispovijesti i njihovo pitanje unutar zemalja Habsburške Monarhije.<sup>94</sup> Unatoč tome što je Marija Terezija bila protiv vjerske tolerancije drugih vjeroispovijesti i protiv građanske tolerancije Židova, Dubin u djelu *The Port Jews of Habsburg Trieste* navodi kako su Židovi u Trstu bili iznimka. Nisu trebali nositi obilježja kao ostali Židovi u Habsburškoj Monarhiji koja bi ih izdvajala od ostatka stanovnika, imućnijim židovskim obiteljima bilo je dopušteno stanovati izvan židovskog naselja te su bili slobodni baviti se trgovinom. Dopušteno je i javno održavanje liturgije što nije bilo dopušteno protestantima u Trstu<sup>95</sup>.

Padover u već spomenutoj biografiji o Josipu II. *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second*, Davis u djelu *Joseph II: An imperial reformer for the Austrian Netherlands* i Oppenheim u djelu *Habsburgs and Hohenzollerns* iznose slična pisma izmijenjena između Marije Terezije i Josipa II. u kojima su zastupljeni stavovi po pitanju vjerske tolerancije.

---

<sup>94</sup> Robert A. Kann, *A history of the Habsburg empire 1526. – 1918*. (University of California Press, 1974.) 192.

<sup>95</sup> „Triestine Jews had the right to worship publicly, a right not enjoyed by Jews in Vienna, nor for that matter by Protestant in Trieste, who noted the difference when pressing their own case for more religious freedom in the late 1770s.“ Dubin, n. dj., 60.

Prvo pismo koje navodi Oppenheim upućeno je Mariji Tereziji. U njemu Josip II. objašnjava kako njezina vladavina ima dva puta, ili će dopustiti vjersku toleranciju ili će istjerati iz zemlje sve koji nisu iste vjeroispovijesti kao ona te da to ne može napraviti ako ne želi izgubiti radnike. Postavlja joj pitanje ima li pravo na taj način iskorištavati svoju vladavinu i pita zašto bi se miješala u ostale stvari u životu pojedinca ako pojedinac poštuje zakon zemlje i ne šteti joj.<sup>96</sup> Oppenheim navodi i odgovor Marije Terezije Josipu II. u kojem izražava nadu kako će se Josip II. ostaviti takvih stavova te da je njegovo zalaganje za vjersku toleranciju najveća negativnost koja je pogodila Habsburšku Monarhiju. Marija Terezija unutar pisma daje Josipu II. do znanja da ove stavove iznosi kao političar, a ne kao katolik, nastavljajući dalje pitanjem što bi se dogodilo sa zemljom bez dominantne religije? Pismo završava izražavajući ponajprije brigu za Josipa II., a tek onda za državu te izražavanjem nade kako će Josip II. ipak promijeniti svoja stajališta jer će ga, inače, ona dovesti do uništenja.<sup>97</sup>

Oppenheim vezano uz korespondenciju Marije Terezije i Josipa II., odnosno problematiku vjerske tolerancije, navodi kako je glavni strah Marije Terezije, između ostalog, bila mogućnost Josipovog uništenja njezinog rada koji je napravila za Habsburšku Monarhiju.<sup>98</sup>

Davis navodi pisma u kojima se Josip II. zalaže za vjersku toleranciju, primarno zbog ekonomskog pitanja<sup>99</sup>, a zatim zbog prava svake osobe na slobodu izbora<sup>100</sup> te postavlja pitanje Mariji Tereziji o tome kako će pomoći ljudima u spasu njihove duše ako će oni tome biti podvrgnuti prisilno, uz strah.<sup>101</sup> Na samom kraju navedenog pisma Josip II. iznosi

---

<sup>96</sup> „Either freedom of religion, or you drive out of your lands everyone who does not believe as you do. But you cannot do this if you wish to retain excellent workers and good subjects. Have you the right to abuse your power like this? To save souls in spite of them, to coerce their conscience? So long as men obey the state, obey the laws and do not defame. Your Majesty – what right do you have to interfere in other things? This is my conviction, and I hope that I will never change my mind.“ Oppenheim, n. dj., 97.

<sup>97</sup> „It is not so much the state that I worry about, but your salvation. I only wish that when I die, I will have the consolation that my son will be as religious as his forefathers and that he will give up his false arguments and evil books, and contact with those who have seduced his spirit. Your imaginary freedom could never exist and would only lead to universal destruction.“ Isto, 97. – 98.

<sup>98</sup> „In the case of Joseph, she feared that his driving ambition would destroy her work (...) She constantly urged him to allow her cautious pragmatic approach and not to insist on sweeping reforms. Her fears for both proved to be fully justified, but perhaps fortunately she did not live to see their lives in ruin.“ Isto, 100. – 101.

<sup>99</sup> „Without this method we shall not save more souls and we shall lose far more useful and needed bodies (...) That souls may not be damned after death it is proposed to expel them and to forfeit all the advantages we could derive from excellent cultivators and good subjects during their life.“ Davis, n. dj., 193.

<sup>100</sup> Isto, 193.

<sup>101</sup> „Do you wish to usurp the prerogative of divine mercy to save people against their will, to issue orders to consciences?“ Isto, 193.

općeniti vlastiti stav o toleranciji, na kojem se dalje temelje njegova mišljenja o vjerskoj toleranciji.<sup>102</sup>

Padover u svome djelu navodi veći opseg izmijenjenih pisama između Marije Terezije i Josipa II. I u njima je, jednako kao i u pismima koja navodi Davis, polazišna točka za vjersku toleranciju ekonomsko pitanje te slično pitanje postavljeno Mariji Tereziji o spašavanju ljudi suprotno njihovom odabiru i volji.<sup>103</sup> No, Padover navodi i odgovor Marije Terezije Josipu II. iz kojeg je donekle vidljiv i njezin stav o vjerskoj toleranciji. Postavlja mu pitanje jesu li zemlje u kojima je sloboda izbora vjeroispovijesti dopuštena sretnije od onih zemalja u kojima to nije moguće, pa tako i od Habsburške Monarhije, te navodi kako će Josip II. u želji da spasi narod uništiti zemlju.<sup>104</sup> U drugom pismu Marije Terezije upućenom Josipu II., Padover poput Oppenheima spominje pitanje Marije Terezije što bi se dogodilo bez dominantne religije. Navedeno je kako ona govori kao političar, a ne kao katolik, izražavajući zabrinutost za Josipa II. i spas njegove duše, zbog njegovih uvjerenja.<sup>105</sup>

Analizirajući pisma navedena u djelima Padovera, Oppenheima i Davisa u kojima se donekle mogu zamijetiti stavovi dvoje suvladara o već navedenoj problematici, ipak se, kako je već ranije napomenuto, ne može doći do srži njihova shvaćanja vjerske tolerancije koliko god je to moguće lako predstaviti. U analiziranju navedenih pisama u obzir treba uzeti rad *The false Joseph II* Bealesa u kojem on propitkuje istinitost takozvanih *Constantinopol letters*, a koje je, primjerice, Padover koristio u stvaranju djela *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second*. Beales iznosi mišljenje da su pisma koja i jesu istinita shvaćena na krivi način pa tako i po pitanju stavova o vjerskim reformama i vjerskoj toleranciji.<sup>106</sup> Prateći Bealesovo mišljenje o navedenim pismima, može se doći do zaključka kako su ih Padover i Davis, kao i ostali autori koji su koristili iste izvore, jednim dijelom subjektivno iskoristili za potvrđivanje stavova iznesenih u svojim dijelima bez pravog pokušaja interpretacije tih izvora, u ovom slučaju pisama izmijenjenih između Marije Terezije i Josipa II. po pitanju vjerske tolerancije. Stoga je

---

<sup>102</sup> „Toleration, in my view, simply means that in purely temporal affairs, I would employ and allow the possession of property and the rights of citizenship to those who bring benefit to the state.“ Isto, 193.

<sup>103</sup> „Has any one a right to abuse his power to such an extent ... as to save people's souls in spite of them, to coerce their conscience?“ Padover, n. dj., 91.

<sup>104</sup> „In your striving to save useful workers you will destroy the state, and will cause the domination of innumerable souls.“ Isto, 92.

<sup>105</sup> „What, without a dominant religion? Toleration, indifferentism, are exactly the right means to undermine everything ... I speak politically, not as a Christian. Nothing is so necessary and beneficial as religion. (...) the evil books, and the contact with those who have seduced his spirit at the expense of everything that is worth while and sacred in order to establish an imaginary freedom which could never exist and which would only lead to universal destruction.“ Isto, 92. – 93.

<sup>106</sup> Derek Beales, *The false Joseph II* (The Historical Journal, XVIII, 3, 1975., str. 467. – 495., Cambridge University Press) 493. – 494.

i navedeno kako je do srži njihovih stajališta nemoguće doći, već se samo na temelju različitih povezivanja okvirno mogu stvoriti argumenti o navedenom pitanju.

Glavna razlika i jest u shvaćanju pitanja religije, zbog čega dolazi i do sukoba oko vjerske tolerancije. O' Brien u članku *Ideas of Religious Toleratin at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria* navodi te razlike. Cilj Marije Terezije bio je očuvati vjeru u istinsku religiju te duše stanovnika zemalja Habsburške Monarhije dok je cilj Josipa II. predstavljala briga o dobrobiti naroda i nastojanja da poslušnost religiji postane sekundarna dok primarna poslušnost treba biti prema državi, odnosno u svakom čovjeku treba biti prisutno moralno djelovanje i poštivanje zakona zemlje.<sup>107</sup>

Zanimljivo je spomenuti događaj vezan uz smrt Marije Terezije koji navodi Padover. Govori o paradoksu života Marije Terezije koja je cijeli život posvetila borbi za očuvanje istinske religije te, na kraju, od pape Pija VI. bila odbačena nakon svoje smrti.<sup>108</sup>

Ranije je spomenuta uloga Wenzela Antona von Kaunitza u suvladarstvu Marije Terezije i Josipa II., kao bitnog savjetnika oboje vladara te je važno prikazati i njegov stav o vjerskoj toleranciji. O' Brien u već navedenom članku navodi kako se Kaunitz jednim dijelom zalagao za vjersku toleranciju. Njegov stav je bio kako protestante ne treba prisiljavati na primanje katoličkih sakramenata, osim krštenja i sklapanja braka, te im je ako poštuju mir, dopušteno obavljanje liturgije u vlastitim domovima.<sup>109</sup> Unatoč pristanku na određene ustupke po pitanju ispovijedanja vjere, u ovom slučaju protestantima, Kaunitz je bio protiv cjelokupne tolerancije za njih. Jedan od razloga je što bi to završilo prelaskom većeg broja stanovništva na protestantizam.<sup>110</sup>

U zemlji kao što je bila Habsburška Monarhija, s mnogobrojnim narodima, mnogobrojnim vjeroispovijestima te, općenito, mnogobrojnim razlikama, stav Marije Terezije koji je u potpunosti bio protiv vjerske tolerancije, osim s nekim iznimkama, kao primjerice Židova u

---

<sup>107</sup> „Her specific duty in religious matters is to safeguard the true faith and the souls of her subjects. Joseph, in the other hand, conceives of the state chiefly as a secular institution whose ultimate purpose is the temporal welfare of its citizens. Religion is significant in civil life only as it secures obedience to the laws and maintains public morality.“ O' Brien, n. dj., 21.

<sup>108</sup> „There was an ironic climax to Maria Theresa's career. She, who had ardently loved and protected the church all her life, was refused by Pope Pius VI the funeral service usually accorded in the papal church to Catholic monarchs. The pope said that such services were not customarily held for women.“ Padover, n. dj., 172. – 173.

<sup>109</sup> O' Brien, n. dj., 21.

<sup>110</sup> „The Chancellor warned against granting general toleration to Protestants. Their religion flatters the weaknesses of human nature, he asserted, and if tolerated it would draw many persons from the Catholic church (...)“ Isto, 22. – 23.

Trstu, te stav Josipa II. koji je, s druge strane, bio u potpunosti za vjersku toleranciju, u ono vrijeme nisu mogli doživjeti potpuni uspjeh - Marija Terezija zbog nezadovoljstva pripadnika ostalih vjeroispovijesti, a Josip II. zbog nezadovoljstva pripadnika katoličke vjeroispovijesti. Između dva navedena stava, stav Kaunitza, na neki način, predstavlja zlatnu sredinu i u određenom pogledu ima smisla jer svakom bi bila dana poneka sloboda koja bi na neko vrijeme bila prihvaćena zadovoljstvom obje strana; i katolika, ali i pripadnika ostalih vjeroispovijesti.

## 6. Razdoblje samostalne vladavine Josipa II. (1780. – 1790.)

U studenome 1780. godine Josip II. postaje samostalni vladar Habsburške Monarhije, nakon smrti svoje majke i suvladarice Marije Terezije.<sup>111</sup> Padover navodi mišljenje Friedricha II. koji tvrdi kako nakon smrti Marije Terezije započinje novi poredak stvari unutar Habsburške Monarhije, ali i Europe,<sup>112</sup> što je vladavina Josipa II. i pokazala. Samostalna vladavina Josipa II., iako kratka, u trajanju od deset godina, sa sobom povlači mnogobrojna pitanja. Jedno od njih su i vjerske reforme te njihov uspjeh.

Cilj vladavine Josipa II. bio je nastavak provedbe plana vladanja Marije Terezije, u prvom planu provedba centralizacije i germanizacije u svim zemljama Habsburške Monarhije, iako oštrija i puno brža iz želje za što većim približavanjem zemalja Habsburške Monarhije Austriji i stavljanju ih u položaj što veće ovisnosti prema njoj. Kann navodi Josipa II. kao vladara kojem su sve zemlje Habsburške Monarhije podjednake pa iz navedenog razloga provodi reforme u svim zemljama, donekle na jednak način, bez ikakvog odstupanja.<sup>113</sup> Osim provođenja centralizacije i germanizacije u zemljama Habsburške Monarhije cilj vladavine Josipa II. bio je osigurati najveće dobro za što veći broj stanovnika.<sup>114</sup>

Josip II. je stavove o tome kako bi njegova vladavina trebala izgledati i na čemu bi se trebala temeljiti iznio u dokumentu *Reveries politiques* 1763. godine<sup>115</sup> prije stupanja na vladarsku poziciju kao suvladar Marije Terezije. Dokument se sastoji od smjernica koje bi vladavinu učinile korisnijom pa tako Josip II. u njima navodi kako je prvotno potrebno bogatstvo višeg plemstva smanjiti i ograničiti jer ne smatra pravednim, kako dalje tvrdi, da manjina živi u obilju, ne brinući za budućnost države. Smatra kako je potrebna jedna osoba, odnosno vladar, koji će narodu pokazati pravi put te navodi kako bi od naroda tražio neograničenu moć u trajanju od deset godina, kako bi učinio sve u svojoj mogućnosti za njihovu dobrobit. Uz to je, dakako, svjestan kako bi mnogi takvim dogovorom bili nesretni, ali se ipak većini koja bi bila

---

<sup>111</sup> „At nine in the evening of Novebmer 29th she rose from her chair and sank on the edge of the bed. Joseph hastened to make her comfortable, saying, Your Majesty lies in a bad position. Yes, she replied, but good enough to die. With these words she died.“ Padover, n. dj., 170. – 171.

<sup>112</sup> „In Potsdam the old and morose Frederick exclaimed: Maria Theresa is no more. A new order of things begins.“ Isto, 173.

<sup>113</sup> Kann, n. dj., 192.

<sup>114</sup> „He believed that all human beings regardless of status should be treated as rational beings with a right to happiness (...)“ Okey, n.dj., 41.

<sup>115</sup> Derek Beales, *Enlightenment and Reform in Eighteenth – century Europe* (New York: I. B. Tauris and Co. Ltd, 2011.) 164.

za dogovor treba dati prednost. Kad bi postigao takav dogovor, daljnji korak, kako Josip II. navodi, jest napad na feudalce kojima će nametnuti više poreze.<sup>116</sup>

Josip II. shvaća kako njegov dvor neće uživati izobilje i sjaj te se pita koja je korist toga uopće. Tvrdi kako se uspješna država ne temelji na balovima, dijamantima, posuđu od zlata, već se temelji na organiziranoj vojsci, trgovini, zakonima te financijama.<sup>117</sup>

Dokument zaključuje konceptom – nagrada dobrima, otpuštanje nekvalificiranih, kazna neposlušnima te tvrdi kako bi se na tome trebala temeljiti država, tim konceptom država bi bila poštovana kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti.<sup>118</sup>

Zanimljivo je kako nakon četiri godine od pisanja *Reveries politiques*, odnosno dvije godine od stupanja na prijestolje kao suvladar, Josip II. u pismu upućenom Leopoldu II. iznosi drukčije stavove o mogućnosti dovođenja države, po njegovom mišljenju, na pravi put. U pismu iznosi stajalište kako savršena država postoji jedino u knjigama. Svi gledaju samo na svoju dobrobit, kako navodi Josip II., svaka vjeroispovijest, svaka zajednica, svaka osoba ima svoje viđenje stvari prilagođeno svojim interesima i preferencijama i da se na taj način ljudi ponašaju te konstatira kako to ne može dovesti do općeg dobra. Dalje navodi kako vladara doživljavaju samo kao titulu, a na njegov autoritet i zakone pristaju dokle im odgovaraju te zaključuje kako je nemoguće postići nešto veliko i nadati se nečemu jer je za to potrebna potpuna harmonija između svih dijelova koji čine carstvo.<sup>119</sup>

---

<sup>116</sup> „I believe it to be fundamental that, in order to direct the great machine, a single head, even though mediocre, is worth more than ten able men who have to agree among themselves in all their operations. God keep me from wanting to break sworn oaths, but I believe we must work to convert the provinces and make them see how useful the limited despotism, which I propose, would be to them. To this end I should aim to make an agreement with the provinces, asking them (to yield to me) for ten years full power to do everything, without consulting them, for their own good. This will cost a lot of trouble to secure, but I think that now is the favourable moment; and experience of it will make them see its utility. Many individuals will not be at all happy with it, but the main body of the nation should be preferred to this portion.“ Isto, 170.

<sup>117</sup> „Since I shall greatly reduce the revenues of the lords, I must by no means ask or expect to have a brilliant Court. But what use is that anyway? Internal strength, good laws, firm administration of justice, well – ordered finances, an impressive army, flourishing industries, respect for the sovereign, will better distinguish one of the great Courts of Europe than festivities, gala days, rich clothes, diamonds, gilded halls, gold plate, sledge races etc. In consequence, since the one cannot be had without the other, I shall not ask of my subjects this lavish lifestyle: no great dinners, no expensive clothes made abroad, at most embroidery done here.“ Isto, 170.

<sup>118</sup> „If we reward good (officials), remove the incompetent and punish the bad, I believe that, according to this plan for the present and for the future, the state would be (rendered) flourishing and formidable. But, the decision once taken, it must be upheld through thick and thin in all its elements. For, if one is dropped, the whole scheme becomes unjust.“ Isto, 176.

<sup>119</sup> „Let us turn to the empire. Although I have been its head for more than two years, it would still be impossible for me to untangle its system its particulars. It exists only in books, and I wouldn't even trust Montesquieu to explain what the various princes and estates see at this moment. Everybody thinks only of himself and seems to have made it a rule to disturb others. Each confession, every community, every little individual has his own way of seeing things according to his own little brand of politics, preferences or interests, and orients his dealings

Beales u radu *Enlightenment and reform in Eighteenth – century Europe* navodi kako se Josip II. 1765. godine u jednom od svojih memoranduma odrekao stajališta iznesenih u *Reveries politiques*,<sup>120</sup> što i objašnjava navedeno pismo i stavove iznesene u njemu.

Jozefinske reforme na području vjere, a ponajviše vjerska tolerancija, koja je predstavljala jednu od glavnih točaka vjerske politike Josipa II., koji se zalagao za slobodu vjeroispovijesti u korist ekonomske dobiti Habsburške Monarhije, odnosno bio je mišljenja kako stanovnicima Habsburške Monarhije mora biti omogućena sloboda izbora sve dok oni služe zemlji i djeluju moralno,<sup>121</sup> bile su problematika kojom su se bavili mnogobrojni autori u radovima o Josipu II.

Prije osvrta na *Patent o vjerskoj toleranciji* iz 1781. godine te *Edikt o toleranciji za Židove u Donjoj Austriji* iz 1782. godine, kao jedne od najvažnijih reformi Josipa II. na području vjere, bitno je navesti i ostale reforme Josipa II. kako bi se dobila šira slika o promjenama za koje se zalagao.

Budak navodi ukidanje povlastica crkvenim redovima, ukidanje samostana, ali pored toga spominje kako je razlog ukidanja samostana taj što se ukinuti samostani nisu brinuli o njezi bolesnika i odgoju mladeži: *Umjesto samostana, jozefinskim su reformama utemeljene mnoge župe jer se smatralo da je uloga župnika u prosvjećivanju i ukupnom ustroju crkvenog i građanskog života nezaobilazna. Imovina ukinutih redova predana je zakladama za unapređivanje obrazovanja i potporu siromašnih župa.*<sup>122</sup>

O ukidanju samostana govori i Padover. On navodi reformu iz studenoga 1781. godine kojom je ukinuta većina samostana, a kao razlog se navodi rad samostana usmjeren u krivom smjeru, odnosno kako im primarna briga nije bila školovanje mladih, njega i zaštita bolesnih, ali je pripadnicima ukinutih samostana dan izbor o prelasku u drugi samostan ili povlačenje iz službe uz pripadajuću mirovinu.<sup>123</sup>

Ingrao se bavi reformama usmjerenima isključivo na Katoličku Crkvu pa tako navodi promjene u školovanju svećenika, reformom izdanom 1783. godine,<sup>124</sup> ali i utjecaj Josipa II.

---

*only according to these things, and in no way towards the common good. They recognize a head (emperor) only in name, and his authority and that of the laws only have effect insofar as they agreeable to them.* “ German History in Documents and Images. <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/> (08.06.2018.)

<sup>120</sup> Beales, n. dj., 165.

<sup>121</sup> Davis, n. dj., 193.

<sup>122</sup> Budak, n. dj., 109.

<sup>123</sup> Padover, n.dj., 224.

<sup>124</sup> Isto, 200.



na hijerarhiju Katoličke Crkve kojom je ona bila ispod države i vladara. Stoga je svaki biskup morao položiti prisegu kruni, a papi je bilo zabranjeno izdavanje buli i komunikacija s bilo kojim svećenikom unutar Habsburške Monarhije bez državnog nadzora.<sup>125</sup>

Ipak, kako autori navode, nisu sve vjerske reforme Josipa II. imale smisla. Padover navodi reformu iz 1784. godine kojom je zabranjeno sahranjivanje u lijesovima te naređeno tijela preminulih sahranjivati zamotana u platna. Ta odluka je zamalo dovela do izbijanja pobune te je Josip II. morao povući odluku, uz riječi kako mu je nejasno zašto se ljudi bave načinom sahranjivanja vlastitih tijela nakon smrti kada će ionako tada biti samo truplo.<sup>126</sup>

Bitno je spomenuti i položaj deista u Habsburškoj Monarhiji koje Josip II. nije tretirao poput ostalih stanovnika jer su tvrdili da su deisti, a nisu znali dati objašnjenje što taj pojam predstavlja.<sup>127</sup> O' Brien se također bavi položajem deista, u članku *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria* navodi reformu iz svibnja 1783. godine kojom je odlučeno da se deisti ostave na miru, ali samo ukoliko svoja stajališta ne iznose u javnosti.<sup>128</sup>

Na josefinske vjerske reforme može se gledati u vidu plana koji je dan vrhovništvu Katoličke Crkve za što bolje vođenje, ali i davanje pomoći stanovnicima Habsburške Monarhije. Također se ne smije smetnuti s uma podrška pojedinca u provedbi reformi. Budak kao primjer navodi biskupa Maksimilijana Vrhovca jer baš ta podrška višeg vrha Katoličke Crkve doprinosi velikom značenju josefinskih reformi na području vjere: *U Hrvatskoj je glavni pobornik josefinskih ideja bio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac koji je – sljedeći careve upute – osnovao stotinu i četiri župe, ali je i inače nastojao provesti reformne zamisli Josipa II., premda kao preteča nacionalne integracije nije podržavao njegovu politiku germanizacije.*<sup>129</sup>

---

<sup>125</sup> „Beginning in 1781. all bishops were required to give an oath of allegiance to the crown; those bishops who resided outside the monarchy were deprived of any diocesan jurisdiction within its borders. The pope himself was forbidden to issue bulls or even to communicate with the monarchy's churchmen without first submitting all documents for prior clearance. He even lost control over the remaining monasteries, which were now placed under the authority of the nearest bishop.“ Isto, 200.

<sup>126</sup> „(...) they display so great; an interest in their bodies even after their death, without realizing that they are then nothing but stinking cadavers, His Majesty no longer cares how they bury themselves in the future.“ Padover, n. dj., 231.

<sup>127</sup> „Joseph promptly decreed that as soon as any person, man or woman, come out as a Deist or anything else, he should, without further investigation, be given twenty – four lashes with a leather whip on his buttocks, and then be sent home. This was to be repeated as often as the sectarian affirmed his faith, not, Joseph explained, because he is a Deist, but because he claims to be something without knowing what he is.“ Isto, 212.

<sup>128</sup> O' Brien, n. dj. 28.

<sup>129</sup> Budak, n. dj., 109.

Navođenje višeg vrha Crkve odnosi se na one ljude koji su bili u mogućnosti donositi odluke što se tiču njezinog unutarnjeg uređenja, odnosno osobe koje su provodile odluke pape. Biskup Maksimilijan Vrhovac predstavlja taj viši vrh Crkve, zajedno s ostalim biskupima, no razlikuje se od većine njih baš zbog podrške koju je pružao josefinskim reformama, unatoč tome što je papa većinu poteza Josipa II. u vezi Katoličke Crkve smatrao izravnim napadom na nju.<sup>130</sup>

Bright u djelu *Joseph II* navodi kako Josip II. nije bio neprijatelj Katoličke Crkve te da nije provodio reforme protiv nje, već je bio protiv ustroja Crkve i autoriteta koji je papa predstavljao.<sup>131</sup> Padover o neslaganju s papom navodi pisma izmijenjena između Josipa II. i pape, a prethodila su papinom posjetu Beču, 1782. godine, čiji je cilj bio utjecaj na promjenu odluke Josipa II. o vjerskoj toleranciji, iznesenoj u *Ediktu o vjerskoj toleranciji* 1781. godine. U pismu papa Josipa II. obavještava o svom dolasku u Beč radi razgovora o odlukama koje su donesene *Patentom o vjerskoj toleranciji*. Papa izražava nadu kako će obojica moći pristupiti razumnom dijalogu o toj temi.<sup>132</sup> Potom slijedi odgovor na papino pismo u kojem Josip II. navodi kako je ponosan što će poglavar Katoličke Crkve doći u njegovu zemlju, ali ga istodobno upozorava kako on ne može utjecati na promjenu njegovih stajališta i odluka koje su donesene. Posljednje pismo koje Padover navodi iz korespondencije Josipa II. i pape jest papino pismo u kojem izražava žaljenje što je, po njegovom mišljenju, Josip II. odbacio zakone Crkve i katoličku vjeroispovijest te tvrdi kako će to na njega dovesti bijes Boga i da njegova vladavina neće završiti slavno.<sup>133</sup> Padover navodi i pismo Josipa II. Katarini II. u

---

<sup>130</sup> „Although the emperor contemplated the establishment considerations hardly motivated his immediate actions. The independence of the Austrian Church was assured without a formal break with Rome, which might have had unpredictable consequences.“ Kann, n. dj., 192.

<sup>131</sup> „Joseph was no enemy to the Catholic Church; but the intrusive authority of the Papal See, and the cosmopolitan character of the monastic orders, were inconsistent with the self – contained independence which he desired for his empire.“ Bright, n.dj., 185. – 186.

<sup>132</sup> „(...) with great melancholy we have had to see that all our urgent pleas and protest to Your Majesty not to disturb the oldest possessions of the apostolic see ... were in vain ... We are, Most Beloved Son in Christ, not minded to indulge with Your Majesety in the sort of quarrel which agitated the Middle Ages ... Our spirit is far from such conflicts ... We have therefore burn with desire ... to discuss with you, on a most friendly footing, as father with son, this and other subjects of innovation which had plunged us into deepest grief (...)“ Padover, n. dj., 238.

<sup>133</sup> „I shall not make an impression on your hear, the pope answered proptietically, seeing that it is of brass; I will no longer light the tocch of faith before your eyes to illuminate your spirit, seeing that you wish to gratify your blindness ... Your soul is inflexible; I say this with grief, in abandoning its destiny to God whose consels you set at nought. If you presevere in your projects destructive of the faith and the laws of the church, the hand of the Lord will fall heavily upon you; it will check you in the course of your career, dig under you an abyss where you will be engulfed in the flower of life, and put a limit to the reign which you could have made glorious.“ Isto, 243. – 244.

kojem joj piše o papinoj posjeti te zaključuje kako je njihov susret bio prožet razgovorom o stvarima koje obojica ne razumiju.<sup>134</sup>

### 6.1. Ideja vjerske tolerancije Josipa II.

*Patent o vjerskoj toleranciji* upućen je luteranima, kalvinistima i pravoslavicima te su im njime zajamčeni određeni ustupci. Josip II. navodi kako im je dopušteno privatno održavanje liturgije te vezano uz to u mjestima gdje živi više od sto obitelji, dopuštena im je izgradnja građevina za održavanje liturgije te vlastitih škola. Na građevinama koje su trebale biti izgrađene za namjenu održavanja liturgije nije bila dopuštena izgradnja zvonika i tornja te nije bio dopušten izravan ulaz/izlaz s ulice, ali Josip II. navodi kako će se napraviti iznimka za već postojeće građevine koje imaju zvonik ili toranj ili oboje.<sup>135</sup>

Kao drugu stavku u dokumentu Josip II. navodi da im je dopušteno zapošljavanje vlastitih učitelja, ali da će oni biti podvrgnuti državnoj inspekciji kao i ostali učitelji u njemačkim školama.<sup>136</sup>

Unutar dokumenta Josip II. se dotiče i koje bi vjeroispovijesti trebala biti djeca roditelja različitih vjeroispovijesti. Tako navodi da kad je otac katolik, a majka druge vjeroispovijesti, djeca bi bez obzira na spol trebala biti katolici. Kad je majka katolik, a otac, primjerice, protestant, tada spol djece utječe na njihovu vjeroispovijest, odnosno dječaci bi trebali biti katolici, a djevojčice u ovome slučaju protestantske vjeroispovijesti.<sup>137</sup>

---

<sup>134</sup> „I must sincerely admit, Joseph confided to his friend Catharine II, that the three hours which I had to spend with him (Pius) daily in talking nonsense about theology, and in conversing about things in words which neither of us understood, reached a point where are both remained dumb, and stared at each other as if to say that neither of us knew what it was all about; but it was boring and odious.“ Isto, 244.

<sup>135</sup> „Firstly, non – Catholic subjects, where there are one hundred families, even if they are not all domiciled in the locality of the place of worship or of the pastor, but part of them live as much as some hours distance away, to build a place of worship and school of their own, and those living further away may attend the nearest place of worship (...) In respect to the place of worship. We order expressly that it shall not have any chimes, bells, or towers, unless such already exist, or public entrance from the street signifying a church.“ *German History in Documents and Images*. <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/> (08.06.2018.)

<sup>136</sup> „Secondly, they are free to appoint their own schoolmasters, who are maintained by the parish, but shall be subject to the supervision of the Provincial Schools Directorate in respect of methods of instruction and discipline.“ Isto.

<sup>137</sup> „Sixthly (...) where the father is Catholic, all children, of either sex, are to be brought up without question in the Catholic religion, this being to be regarded as a prerogative of the ruling religion: where, however, the father is Protestant and the mother Catholic, the sex of the child shall decided.“ Isto.

Također, ovim dokumentom kalvinistima, luteranima i pravoslavicima dopušteno je posjedovanje imovine te kupnja kuća, ali i učenje različitih zanata te akademska naobrazba kako bi im bilo moguće zapošljavanje u javnoj službi.<sup>138</sup>

Padover u djelu *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second, za Patent o vjerskoj toleranciji* navodi da se nije odnosio samo na kalviniste, luterane i pravoslavce, već i na promjene unutar Katoličke Crkve, primjerice, na zatvaranje samostana o čemu je već navedeno Budakovo mišljenje u prethodnom poglavlju. Padover, kao i Budak, kao razlog ukidanja samostana navodi rad samostana usmjeren u krivom smjeru, odnosno da im primarna briga nije bila školovanje mladih, njega i zaštita bolesnih, odnosno rad za dobrobit naroda, s danom mogućnosti pripadnicima ukinutih samostana izbora prelaska u drugi samostan ili povlačenja iz službe uz dobivanje pripadajuće mirovine.<sup>139</sup>

O' Brien u članku *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A study of the Enlightenment among Catholics in Austria* postavlja pitanje koji je razlog sukoba Josipa II. i prosvijećenih katolika s tadašnjim katolicizmom?<sup>140</sup> Navedeno pitanje jest uvod O'Briena u problematiku vjerske tolerancije. Navodeći mišljenja različitih autora O'Brien dvoji što je vjerska tolerancija i što su vjerske reforme Josipa II. predstavljale, jesu li donesene samo zbog jačanja države, kao što su mišljenja Brunner i Maass, ili predstavljaju sredstvo poziva za obrtnike, koji bi se bez obzira na vjeroispovijest mogli neometano baviti svojom djelatnošću, kako tvrdi Wangermann, ili su ipak samo sredstvo za poboljšanje ekonomskog stanja i političke dobiti države što navodi Mitrofanov, ali je vidljivo i iz korespondencije Josipa II. i Marije Terezije.<sup>141</sup> Sve su to mišljenja koja O' Brien uzima u obzir baveći se vjerskom tolerancijom Josipa II.

Unutar rada O' Brien stavlja naglasak na *Patent o vjerskoj toleranciji* iz 1781. godine što je bitno prikazati zbog uvida u promjene koje je potaknuo i razmirica do kojih je doveo unutar Habsburške Monarhije.

---

<sup>138</sup> „Seventhly: non – Catholics are in future admitted under dispensation to buy houses and real property, to acquire municipal domicile and practice as master craftsmen, to take up academic appointments and posts in the public service (...)“ Isto.

<sup>139</sup> „(...) and the individuals be temporarily given pensions and be free – since they are not so numerous – either to leave the land or to appear before the authorities to arrange to enter the secular clergy.“ Padover, n. dj., 224.

<sup>140</sup> „This conception of tolerance raises the question: To what extent did Joseph and other enlightened Catholics come into conflict with contemporary Catholicism?“ O' Brien, n. dj., 6.

<sup>141</sup> Isto, 5.

O' Brien kao prvu točku neslaganja jozefinista i konzervativnih katolika, kako ih dijeli, navodi netoleranciju konzervativnih katolika prema pripadnicima ostalih vjeroispovijesti te odnošenje prema njima kao prema hereticima dok su jozefinisti bili stajališta da nitko ne može tvrditi kako su vjerovanja drugih vjeroispovijesti neispravna i zalagati se samo za ispravnost katoličke vjeroispovijesti.<sup>142</sup> Navedene su i razlike u shvaćanju vjerske tolerancije suprotstavljenih strana. Prosvijećeni katolici, prema O' Brienu, vjersku toleranciju shvaćaju kao bitnu stavku borbe za građanska prava dok su konzervativni katolici odobravali toleranciju jedino u vidu zapošljavanja u javnim službama, ali samo na određenim pozicijama. Bili su protiv vjerske tolerancije jer su smatrali kako svi koji nisu vjerovali u doktrinu koju Katolička Crkva propovijeda, predstavljaju, kako je već navedeno, heretike.<sup>143</sup>

Nastanak ideje vjerske tolerancije u Habsburškoj Monarhiji O' Brien smješta u 16. stoljeće kad su prvi luterani dospjeli u Habsburšku Monarhiju, navodeći razlog zašto su se neki Habsburgovci zalagali za toleranciju. Razlog predstavlja stalna potreba Habsburgovaca za primanje pomoći protestanata na isti način kao i katolika, a ponajviše u obliku vojne pomoći u obrani od Osmanskog Carstva.<sup>144</sup> Za stvaranje ideje vjerske tolerancije, kakvu je njegovao Josip II., O' Brien navodi kako su zaslužni kameralisti koji su ukazivali na bit vjerske tolerancije za poboljšanje ekonomskog položaja zemlje,<sup>145</sup> na što se pozivao i Josip II. objašnjavajući pritom potrebu za vjerskom tolerancijom u Habsburškoj Monarhiji.

*Patent o vjerskoj toleranciji* predstavljao je skup stavki na kojima bi se trebala temeljiti vjerska tolerancija, a uslijedio je nakon neuspješnog provođenja pojedinačnih reformi koje su na kraju objedinjene *Patentom*, kako navodi O' Brien.<sup>146</sup> Pojedinačne reforme vezane uz vjersku toleranciju, ali i ostala vjerska pitanja, nisu se uspjele održati jer do mnogih kršćana unutar Habsburške Monarhije proglasi Josipa II. nikada nisu došli, a kod onih kršćana koji su čuli za proglase Josipa II. uvijek je postojao strah da Josip II. u bilo kojem trenutku te iste proglase može povući. Također, proglase su ignorirali katolici koji su i dalje imali zadnju riječ

---

<sup>142</sup> „At the level of doctrine, conservative Catholics have sometimes implied the most serious kind of conflict: these reformers were guilty of heresy, of willfully rejecting defined truths. Josephinists, on the other hand, indirectly responded to this insinuation by virtually repudiating the notion of heresy. They argued that no one can verify the alleged willfulness inspiring religious dissent. It is only possible to say that certain views are heterodox, or in conflict with authoritative definitions of the faith, but not that they are morally reprehensible.“ Isto, 6.

<sup>143</sup> Isto, 6.

<sup>144</sup> „True, the Austrian Hapsburgs had strong political reasons for granting toleration. They constantly had to ask for help from the German Protestant as well as Catholic princes in order to hold back the Turks on the eastern frontier.“ Isto, 9.

<sup>145</sup> „Cameralism indirectly improved the position of religious minorities by habituating the government to look more to the state's economic than to its ecclesiastical interests.“ Isto, 15.

<sup>146</sup> Isto, 22.

kao glavna vjeroispovijest unutar Habsburške Monarhije.<sup>147</sup> U radu se spominje reforma donesena 22. svibnja 1781. godine kojom su protestanti u Ugarskoj bili oslobođeni slanja djece u katoličke škole i više ih nije bilo dopušteno kažnjavati zbog religije.<sup>148</sup> Navodi se i reforma donesena u rujnu iste godine kojom je nekatolicima dopušteno učenje zanata, akademska naobrazba i zapošljavanje u javnoj službi.<sup>149</sup>

Nakon što je *Patent o vjerskoj toleranciji* donesen došlo je do niza problema, poput povećanja broja protestanata, što je bilo negativno za Katoličku Crkvu. Javlja se i pobuna unutar krugova katoličanstva zbog mogućnosti zapošljavanja nekatolika u javnim službama.<sup>150</sup> Probleme su izazvale i žalbe iz Češke gdje su protestanti navodno nagovarali svoje susjede na napuštanje Katoličke Crkve.<sup>151</sup> Josip II. 31. prosinca 1781. godine donosi odluku, kao reakciju na proteste, kojom su zabranjeni razgovori katolicima i protestantima o religiji na javnim mjestima te je doneseno upozorenje o zabrani uznemiravanja pripadnika drugih vjeroispovijesti.<sup>152</sup>

Najviše problema u provođenju odluka donesenih *Patentom o vjerskoj toleranciji* bilo je u Češkoj, u kojoj su, prema O' Brienu, službenici tiskali *Patent* samo na njemačkom jeziku, koji protestanti nisu znali, kako bi održali primarnu poziciju koju su katolici imali.<sup>153</sup> O' Brien navodi i reakciju Habsburške Nizozemske na *Patent*. U Habsburškoj Nizozemskoj nije bilo domaćih protestanata, ali su se bojali kako bi odluke donesene *Patentom* stvorile zanimanje

---

<sup>147</sup> „Some Protestants never heard of the Emperor's instructions or were told that these were meant for other provinces. Others felt that the Emperor might easily revoke concessions which he did not wish to promulgate.“ Isto, 23. – 24.

<sup>148</sup> „They no longer had to take Catholic oaths or participate in Catholic ceremonies, devices which had previously excluded them from many crafts and offices. Protestant pastors were not subject to visitation by Catholic bishops. Protestant parents did not have to send their children to Catholic schools. And children of mixed marriages, raised as Protestants in violation of canon law, could not be taken away from their parents.“ Isto, 22.

<sup>149</sup> „(...) the Emperor ordered that all crafts, academic honors, and civil offices were to be opened to non – Catholics. Competence and good character should be the only requirements for a position. However, since he did not officially promulgate this instruction, the existing restrictions upon Protestants remained formally in effect.“ Isto, 23.

<sup>150</sup> „Supported by Hatzfeld in the State Council, he proposed that official positions be reserved to Catholics and that the provincial governments determine when and where Protestant religious exercise might be allowed.“ Isto, 24.

<sup>151</sup> „Soon, indeed, several instances of disorder were reported from the Chrudiner district in Bohemia, where Protestants apparently attempted to coerce their neighbors to leave the church.“ Isto, 24.

<sup>152</sup> „Catholics and Protestants were forbidden to discuss religion in taverns and in other public places and were not to disturb one another's worship.“ Isto, 24. – 25.

<sup>153</sup> „Despite this instruction, Bohemian officials attempted to preserve religious uniformity in the province. To delay promulgation of the Edict, they prepared only German copies of it, although most Protestants in their jurisdiction understood only Czech.“ Isto, 24. – 25.

protestanata koji žive u drugim dijelovima Habsburške Monarhije za naseljavanje Habsburške Nizozemske.<sup>154</sup>

O' Brien navodi i reforme donesene nakon *Patenta o vjerskoj toleranciji*, a vezuju se uz *Patent*. Reformom iz 1782. godine Josip II. dopušta da tijela preminulih protestanata budu pokopana na župnim grobljima što je dovelo do velikog negodovanja te je Josip II. morao učiniti kompromis i donijeti odluku da u mjestima gdje je protestantima moguća izgradnja vlastitih groblja, to bude i učinjeno.<sup>155</sup>

O' Brien, poput ostalih autora, upozorava kako vjerske reforme Josipa II. nisu donesene protiv Katoličke Crkve. On je, baš suprotno tome, htio održati njezin položaj, ali pod vodstvom države i vladara, koji bi od nje imali korist, kako bi kontrolirala i utjecala na ponašanje ljudi u aspektima u kojima zakoni države nisu mogli utjecati.<sup>156</sup>

*Ediktom o toleranciji za Židove u Donjoj Austriji*, objavljenim 2. siječnja 1782. godine, koji se sastoji od 25 točaka, kako i samo ime govori doneseni su ustupci za Židove. U prvih nekoliko stavki Josip II. govori o zabranama za Židove. Među njima navodi kako je Židovima u Beču zabranjeno osnivanje vlastitih zajednica pod njihovom upravom te da svaka obitelj spada pod zakon zemlje. Zabranjeno im je održavanje javne liturgije i izgradnja sinagoga.<sup>157</sup> Drugom stavkom se navodi kako im je zabranjeno naseljavanje u Beču i gradovima Donje Austrije, osim već postojećih obitelji kojima je dopušten ostanak, a jednako tako i trećom stavkom.<sup>158</sup>

---

<sup>154</sup> „In the Austrian Netherlands, loud protests had met the Patent in 1781. There were no native Protestants, but the Belgians feared, that non – Catholic immigrants would be attracted into the province by opportunity to enter official positions, professions, and crafts.“ Isto, 25.

<sup>155</sup> „(...) when in March, 1782., he ordered that deceased Protestant be buried in the Parish cemeteries. He thereby suppressed an ecclesiastical law, excluding heretics from sacred ground, which inculcated belief in the necessity of being a member in good standing in the church. Opening the cemeteries to non – Catholics suggested that a person might enter Heaven without belonging to the One True Church.“ Isto, 27.

<sup>156</sup> „While demonstrating sincere respect for religious dissenters consciences, Joseph nonetheless never lost sight of the needs of the established church. After all, it was an indispensable, part of the apparatus of the state, a civil as well as religious institution, whose function was to create an inner, moral control over human behavior that the law could not reach.“ Isto, 26.

<sup>157</sup> „1. In the future also, the Jews in Vienna, shall not constitute their own community, under their own direction: each individual family enjoys the protection of the law of the land; no public worship, no public synagogue, no press of their own for works in Hebrew, for which they must use the press in Bohemia.“ *German History in Documents and Images*. <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/> (08.06.2018.)

<sup>158</sup> „2. It is also intended that the number of Jews and the conditions under which they are at present tolerated in Lower Austria and here in Vienna shall remain unaltered, and where no Jews have ever been domiciled, none shall be allowed to settle in the future.“ Isto.

Osmom stavkom, kako Josip II. navodi, dopuštena im je izgradnja škola o vlastitom trošku koje će biti pod državnom kontrolom.<sup>159</sup> Dopušta im se učenje različitih zanata od majstora kršćanskih vjeroispovijesti<sup>160</sup> te otvaranje manufaktura,<sup>161</sup> ali im je zabranjeno javno korištenje hebrejskog jezika.<sup>162</sup>

U devetnaestoj stavci Josip II. govori o Židovima čiji se domovi ne nalaze u Beču. Njima je dopušten ulazak u Beč, ali trebaju prijaviti svoj dolazak.<sup>163</sup> U dvadesetoj stavci Josip II. navodi kako moraju navesti kojim poslom su došli u Beč, a nakon završetka trajanja dopuštenja za njihov boravak, primorani su napustiti Beč ili tražiti dozvolu za mogućnost produžetka boravka unutar grada.<sup>164</sup>

Josip II. predzadnjom stavkom dokumenta ukida dotadašnje oznake kojima su Židovi trebali biti obilježeni. U to se ubraja nošenje brade, zabrana izlazaka za vrijeme katoličkih blagdana, nedjeljama ujutro i prisustvovanje zabavama na javnim mjestima.<sup>165</sup>

Vezano uz navedeni *Edikt*, Padover navodi reformu Josipa II. za koju tvrdi da joj je cilj bio poboljšanje položaja Židova, kao i u *Ediktu*, ali navodi kako je reforma donesena u svibnju 1781. godine, ranije nego *Edikt o toleranciji za Židove u Donjoj Austriji*. O reformi Padover navodi kako je njezin prvotni zadatak bila zabrana Židovima korištenja hebrejskog te istodobno nametanje korištenja jezika zemlje, za čije bi im učenje bio dan period od tri godine. Dalje se navodi kako im je dopušteno osnivanje sinagoga, što je u *Ediktu* bilo zabranjeno, te osnivanje škola. Nadalje, Padover navodi kako je reformom Židovima dopušteno baviti se poljoprivredom, ali i različitim zanatima i arhitekturom te umjetnošću i radom u tvornicama, jednako kao i u *Ediktu*. Razlika je u tome što je *Ediktom o toleranciji za*

---

<sup>159</sup> „8. We yet permit them to build for their children at their own expense, a normally equipped school, with a teaching staff of their own religion, which shall be subject to the same control as all the German schools here, the composition of the moral books being left to them.“ Isto.

<sup>160</sup> „10. We permit them henceforward, here and elsewhere, to learn all kinds of crafts and trades, from Christian masters (...)“ Isto.

<sup>161</sup> „13. We further herewith permit and exhort them to establish manufactures and factories.“ Isto.

<sup>162</sup> „15. The use orally or in writing, of the Hebrew and so called Yiddish (Hebrew mixed with German) language in any public judicial or extrajudicial procedures is forbidden henceforward; instead, the locally current language is to be used.“ Isto.

<sup>163</sup> „19. We further abolish entirely the so – called personal toll on foreign Jews, and permit them free entry from time to time into Our capital in pursuit of their business, without being compelled to find their accommodation and meals only in houses of tolerated Jews or in Jewish restaurants.“ Isto.

<sup>164</sup> „20. Since, however, the number of Jewish families established here is not to be increased, foreign Jews arriving here must report themselves immediately an arrival to the Lower Austrian Government, stating their business and the time they need to transact it, must await confirmation, and on expiry of the period must either leave or apply to the Government for an extension.“ Isto.

<sup>165</sup> „All present customary distinctive marks and discriminations, such as the wearing of beards, the prohibition on going out before noon on Sundays and holidays, on frequenting public places of amusement etc., on the contrary wholesale merchants and their sons, and university graduates, may carry daggers.“ Isto.



Židove u Donjoj Austriji Židovima dopušteno osnivanje i vođenje manufaktura. Još jedna od istih stvari koje oba dokumenta nalažu jest ukidanje oznaka kojima su Židovi trebali biti ističani od ostatka stanovnika.<sup>166</sup>

Zadnja reforma koju Padover navodi vezano uz poboljšanje položaja Židova na prostoru Habsburške Monarhije jest *Patent o toleranciji za Židove u Galiciji*, donesena nekoliko mjeseci prije smrti Josipa II.<sup>167</sup> U jednako vrijeme svi Židovi u Austriji mogli su pristupiti vojsci i to je bilo prvi put u povijesti da su Židovi mogli služiti u kršćanskoj vojsci.<sup>168</sup>

Vezano uz sve reforme koje je Josip II. donio kako bi poboljšao položaj Židova u Habsburškoj Monarhiji, Padover navodi mišljenje Friedricha II. o Josipu II. koji je ustvrdio da već dugo nitko nije nosio titulu kralja Jeruzalema<sup>169</sup> dok Ingrao navodi da su mu kršćani nadjenuli titulu kralj Židova.<sup>170</sup> Dane titule ponajviše su se odnosile na učinjene promjene za koje se Josip II. zalagao kako bi Židovi dobili neka prava koja su uživali ostali stanovnici Habsburške Monarhije.

Beales u članku *False Joseph II* upozorava kako se ideja vjerske tolerancije Josipa II. nije odnosila na sve stanovnike Habsburške Monarhije poput, primjerice, ranije navedenih deista te još nekih sekta. Jednako o vjerskoj toleranciji Josipa II. upozorava i Dickson u radu *Joseph II's reshaping of the Austrian church* navodeći kako su reforme namijenjene poboljšanju statusa ostalih vjeroispovijesti garantirale ograničenu vjersku toleranciju, a ne potpunu.<sup>171</sup>

---

<sup>166</sup> Padover, n. dj., 253.

<sup>167</sup> „Less than five months before his death, Joseph finally issued his Toleration Patent for Galician Jews; it contained provisions similar to those granted the Jews in other provinces.“ Isto, 255.

<sup>168</sup> „At the same time all Austrian Jews were made liable to military service, like the rest of the population. The Jew, Joseph decreed, as man and citizen should be under the same obligations as others. It will not be an insult to his religion when he is free to eat what he wishes, and to do on Sabbath what necessity demands that a Christian do on Sunday. This is to be observed in all the lands. For the first time in history Jews were compelled to serve in a Christian army.“ Isto, 255.

<sup>169</sup> „And the cynical Frederic of Prussia, who liked neither Jew nor Habsburg, exclaimed: I am delighted. The emperor has had reason to ally himself closely with that nation. It is a long time since he has been titular King of Jerusalem!“ Isto, 257.

<sup>170</sup> „Meanwhile, Christians of all persuasions derided Joseph as emperor of the Jews.“ Ingrao, n. dj., 200.

<sup>171</sup> „His ambitions included a revised and strengthened episcopate, an extensive reshaping of the church away from its traditional emphasis on monasticism towards a more numerous, better educated, secular clergy, and the abolition of foreign, especially papal, jurisdictions. He further claimed that the state had the right to grant a limited toleration to non – Catholic Christians (...)“ Dickson, n. dj., 90. – 91.

## 7. Završetak desetljeća Josipa II.

Završetak vladavine Josipa II. obilježen je povlačenjem nekih njegovih reformi u razdoblju neposredno prije njegove smrti: *Josip II. je sa svoje strane pokušao odrediti smjernice za preobražaj, no njegovi su pokušaji osuđeni na neuspjeh, ne samo zato jer su njegove inovacije donesene samo u obliku dekreta odozgo, bez privole ljudi kojih se to ticalo, nego i zato što su bile uvedene previše hektično i nestrpljivo, bez nužnog smisla za ono što se zapravo može ostvariti (...) Niz raznih reformskih mjera, a za svaku je bilo sigurno da će uvrijediti neku skupinu u narodu, jednostavno je onemogućio ostvarenje tih ideja za vrijeme njegova života.*<sup>172</sup>

Kann navodi kako je glavni razlog koji je doveo do povlačenja nekih reformi Ugarska, odnosno ugarsko plemstvo, njihova jačina te sposobnost kojom su u tom trenutku preokrenuli stvari u svoju korist.<sup>173</sup> Ostale zemlje Habsburške Monarhije također su bile nezadovoljne vladavinom Josipa II., odnosno time što je povrijedio njihove povlastice, povlastice vladajućeg staleža i vezano uz to promijenio njihov državni sustav na kojem su se do tada temeljili njihovi životi. Tako je, primjerice, proglašena neovisnost Habsburške Nizozemske 1790. godine, a proglašenje neovisnosti proizlazi 1789. godine iz Barbantske revolucije, no za vrijeme vladavine Leopolda II. stanje je smireno te je Habsburška Nizozemska ponovno pripojena Habsburškoj Monarhiji.<sup>174</sup> Također, nije samo nezadovoljstvo zemalja Habsburške Monarhije doprinijelo povlačenju nekih reformi Josipa II., već je tu i Osmansko Carstvo i borba protiv njega, odnosno rusko-turski rat (1787. – 1791.).<sup>175</sup> Iako je Josip II. ušao u taj rat vezan ugovorom s ruskom caricom Katarinom II.,<sup>176</sup> rat protiv Osmanskog Carstva je Habsburškoj Monarhiji predstavljao obranu i očuvanje zemalja Habsburške Monarhije, ali ujedno i obranu katoličanstva te interes za osvajanjem novih područja. Stalni napadi na granicu i nemogućnost vladara da se bori u punoj snazi protiv Osmanskog Carstva, počevši od loše pripremljene obrane te unutarnje neslaganje plemstva s vladarom doprinose još većem nezadovoljstvu podanika u zemljama Habsburške Monarhije vladavinom Josipa II. i njegovim

---

<sup>172</sup> Horst Haselsteiner, *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi* (Zagreb: Naklada Naprijed, 1997.) 129.

<sup>173</sup> Kann, n. dj., 226.

<sup>174</sup> Budak, n. dj., 114.

<sup>175</sup> Kann, n. dj., 261.

<sup>176</sup> *Velika ilustrirana povijest svijeta XIII.*, (Rijeka: Otokar Keršovani, 1977.) 5937.

reformama: *Sukob prosvjetiteljstva s apsolutističkim državnim i društvenim sustavom još je jednom riješen neodlučno, ali se već i tu očituje da su međusobno nespojivi.*<sup>177</sup>

Haselsteiner u djelu *Ogledi o modernizaciji u Srednjoj Europi* navodi razloge zbog kojih Josip II. nije, po njegovom mišljenju, uspio u izvršenju svojih namjera tijekom vladavine Habsburškom Monarhijom: *Vladar nikada nije uspio stvoriti snažnu i učinkovitu socijalnu klasu koja je mogla provesti njegove političke reforme. Birokracija je u tom pogledu trebala imati vodeću ulogu (...) Josip II. je učinio dvostruku grešku. Nije bio u stanju natjerati plemstvo da se ravna prema pravilima svoje oštre antistaleške politike; naprotiv, činilo se da je Ugarska na rubu pobune aristokracije. Njegova reformatorska politika nije mu osigurala bezuvjetnu potporu naroda kojemu je trebala koristiti, srednjoj klasi i seljacima. Josip II. je zapravo mnogo učinio za povećanje antijozefinskog tabora svojim prenatrpanim političkim mjerama koje su potpuno negirale tradiciju, što je na jedan ili drugi način iritiralo gotovo sve socijalne klase.*<sup>178</sup> Haselsteiner dalje navodi: *Josip II. je sa svoje strane pokušao odrediti smjernice za preobražaj, no njegovi su pokušaji bili osuđeni na neuspjeh, ne samo zato jer su njegove inovacije donesene samo u obliku dekreta odozgo, bez privole ljudi kojih se ticalo, nego i zato što su bile uvedene previše hektično i nestrpljivo, bez nužnog smisla za ono što se zapravo može ostvariti. (...) Niz raznih reformskih mjera, a za svaku je bilo sigurno da će uvrijediti neku skupinu u narodu, jednostavno je onemogućilo ostvarenje tih ideja za vrijeme njegova života (...) U tome leži tragedija Josipa II. Ono što je htio postići, kao i što je htio spriječiti, ostvareno je tek nakon njegove smrti.*<sup>179</sup>

Ingrao navodi kako Josip II. nije mogao razumjeti negodovanje naroda zbog reformi donesenih njima u korist te zaključuje kako u tome leži neuspješnost njegove vladavine,<sup>180</sup> jednako kao i Bright u djelu *Joseph II.*<sup>181</sup> Wangermann je mišljenja kako tragedija vladavine Josipa II. leži u tome što je svojim reformama stvorio kritiku javnosti.<sup>182</sup> Okey navodi kako je vladavina Josipa II. na samome kraju naišla na probleme, ali da to ne znači da je bila

---

<sup>177</sup> Isto, 5864.

<sup>178</sup> Haselsteiner, n. dj., 127.

<sup>179</sup> Isto, 129.

<sup>180</sup> „He could not understand how his subjects could oppose reforms that were expressly designed for their benefit. At the heart of his incomprehension was his inability to appreciate how people could prefer traditional ways over what was rational.“ Ingrao, n. dj., 208.

<sup>181</sup> „With national feeling shocked, with privilege and property assaulted, and the religious instinct of the masses insulted, the dead weight of opposition which Joseph undertook to move can scarcely be overrated. It is part of the tragedy of his life that he was unable to understand this.“ Bright, n. dj., 190.

<sup>182</sup> „The tragedy of Joseph's reign, argues Wangermann, is that his reforms had helped create a critical public opinion prepared to turn its scrutiny on the government (...)“ Okey, n. dj., 58.

neuspješna, nego upravo suprotno - postavila je temelje budućnosti.<sup>183</sup> Padover je jednakog gledišta kao i Okey te navodi kako je zadatak koji je Josip II. sam sebi nametnuo bilo nemoguće izvršiti i da je njegov pad bio herojski.<sup>184</sup>

Padover i Haselsteiner navode kako je čak pruski vladar Friedrich II. upozoravao na probleme s kojima se Josip II. suočavao tijekom svoje vladavine<sup>185</sup> te bi se moglo pretpostaviti kako je Friedrich II. imao mišljenje slično navedenim autorima o Josipu II., odnosno o njegovoj vladavini koja je uz drukčiji pristup mogla imati suprotan odjek te naići na odobravanje u Habsburškoj Monarhiji: *Možda treba napomenuti da je pruski kralj Friedrich II. već 1786. godine vrlo jasno ukazao na teškoće s kojima će se habsburški vladar susretati narednih godina u Ugarskoj. Pisao je svojem izaslaniku Padewilsu: Ukidanje privilegija ozlojeđuje duh, a to može biti opasno u slučaju rata. Potpuno je besmisleno iritirati ljude naviknute na slobodu (...)*<sup>186</sup>

Huber prikazuje Josipa II. kao velikog vladara čije su ideje utjecale ne samo na Habsburšku Monarhiju već i na Europu, ali ih je Josip II. predstavio na krivi način, brzim donošenjem reformi i njihovim velikim brojem, bez odobravanja naroda.<sup>187</sup> Sličnog mišljenja je i Wolf koji smatra kako je Josip II. radio sve za narod i njegovu dobrobit, ali ništa nije radio s narodom<sup>188</sup> te je u tome problem njegovih reformi koje nisu naišle na odobravanje.

Buczynski u djelu *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* također iznosi mišljenje o uspješnosti vladavine Josipa II.: *Legendarni car, koji se nije ustručavao zasukati rukave i osobno plugom zaorati polje, mislio je da svaka vlada ima obvezu pomagati podanike, osigurati njihovo blagostanje i sreću, a podanici da zauzvrat imaju obvezu služiti državi. Težeći svjetovnom, racionalnom i obrazovanom društvu nije razumio zašto se njegovi podanici uopće protive reformama koje su isključivo namijenjene njihovu boljitku. Njegovi biografi uglavnom se slažu da je car Josip II. bio vrlo*

---

<sup>183</sup> „Joseph's reign set the agenda for the future.“ Isto, 60.

<sup>184</sup> „No ruler of his time was more conscientious than Joseph. The tasks he set himself – one realizes to – day – were impossible of achievement. He strove to bring wealth to his state, to modernize the administration, to make his empire powerful, to destroy the privileged classes, to free his people from feudal burdens, to give them equality, opportunity, education, and justice. He failed heroically.“ Padover, n. dj., 9.

<sup>185</sup> „ (...) as his rival Frederick the Great said of him, of taking the second step before taking the first.“ Isto, 9. – 10.

<sup>186</sup> Haselsteiner, n. dj., 127. – 128.

<sup>187</sup> „It was far too risky an undertaking to draft completely new laws for so many nations with different ways of thinking and feeling without first consulting these nations. This (consultation) Joseph did not do.“ Franz A. J. Szabo, *Changing Perspectives on the Revolutionary Emperor: Joseph II Biographies since 1790*. (The Journal of Modern History, Vol. 83, No. 1, 2011.) 119. – 120.

<sup>188</sup> „The emperor certainly erred in one thing, and that was that he did everything for the people but nothing by the people.“ Isto, 124.

*inteligentan i energičan, ali da nije imao državničku mudrost koja je karakterizirala njegovu majku Mariju Tereziju. Napustio je politiku konsenzusa i kompromisa, koja je obilježavala vladavinu carice – kraljice, i zanemario ključnu političku realnost što je na kraju postalo kobno za njega. Kao pravi idealist pomislio je, naime, da može vladati bez podrške aristokracije i Crkve.*<sup>189</sup>

### **7.1. Utjecaj Josipa II. nakon njegove smrti**

Josipa II. je na habsburškom prijestolju naslijedio njegov brat Leopold II. Budak ga predstavlja kao uspješnog vladara koji je zemlju uspio ponovno ujediniti nakon neuspjele vladavine Josipa II.<sup>190</sup>, ili je možda bolje reći njegove uspješne vladavine, ali je doživio neuspjeh u izvršenju vlastitih misli. Smatra se kako je Leopold II. bio bolje pripremljen za vladavinu zemljama Habsburške Monarhije baš iz razloga što je preko poteza svoga brata Josipa II. bio u mogućnosti izbjeći pogreške u vladanju Habsburškom Monarhijom, ali i ono najvažnije, potezima i djelovanjem izbjeći nezadovoljstvo vlastitih podanika koji su bili od najveće važnosti za postojanje Habsburške Monarhije. Iskustvo u vladanju Leopold II. stekao je i upravljanjem Toskanom gdje je imao naslov vojvode od Toskane<sup>191</sup> te se i to smatra jednim od razloga lakog snalaženja u upravljanju zemljama Habsburške Monarhije.

Zollner Leopolda II. također prikazuje u kontekstu uspješnog vladara. Međutim, navodi kako je on uspješan vladar zahvaljujući uzoru koji je pronašao u svojoj majci Mariji Tereziji, a ne u Josipu II.<sup>192</sup> Možda je njihova međusobna karakterni razlika jedan od razloga zašto uzor Leopoldu II. u većini predstavlja njegova majka Marija Terezija, a ne Josip II. Josip II. predstavlja osobu punu ideja, ali zato nerealnu jer ne uviđa nemogućnost provedbe toga istoga dok Leopold II., zahvaljujući vladanju Toskanom, shvaća kako je najvažnije dobiti privolu naroda, iako je Josip II. smatrao kako je on to dobio samim time što je donosio reforme za poboljšanje života onih kojima je to bilo najpotrebnije. No, suprotno njegovom očekivanju, s druge strane ga je dočekaio narod koji nije bio spreman na takve brze promjene u svojim

---

<sup>189</sup> Buczynski, n. dj., 192.

<sup>190</sup> Budak, n. dj., 111.

<sup>191</sup> Isto, 111.

<sup>192</sup> „Za razliku od Josipa II., on je bio spretan i realan političar s izraženim smislom za moguće, to je i dokazao u ophođenju s unutrašnjim i vanjskopolitičkim zadaćama. U Austriji se Leopold odlučio za konzervativnu politiku; jer je poteškoće koje je imao njegov brat i revolucionarna zbivanja u Francuskoj, samo su mu i ostavila tu mogućnost. Vladavina njegove majke mogla mu je pritom služiti kao uzor jer i on se pokazao više nego spremnim za razumne novitete; tako nisu ukinute baš sve mjere pokojnog cara.“ Zollner, n. dj., 212. – 213.

dotadašnjim životima, kao i razlike u drukčijem poimanju vladavine u zemljama Habsburške Monarhije. Djelomično bih se složila s tezom Zollnera, no smatram da se Josip II. kao uzor i primjer vladara ne bi trebao tako olako odbaciti. Smatram da su razumni noviteti koje je Leopold II. uveo predstavljali razliku u vladavini s jedne strane njega i Marije Terezije, a s druge strane Josipa II.: *No, za razliku od svog brata, imao je istančan smisao za realno u politici, pa s reformama nije naglio, niti ih je nametao protiv očite volje podanika, ma kako bio uvjeren da su one za njihovo dobro.*<sup>193</sup>

Budakova teza može se uzeti kao primjer za objašnjavanje te razlike između vladavina jer, prema Budaku i Zollneru, vladavine Marije Terezije i Leopolda II. prikazuju se kao pozitivne vladavine dok se, s druge strane, vladavina Josipa II. prikazuje kao vladavina ne u potpunosti bezuspješnu, ali i ne kao ona koja je završila pozitivno, odnosno uspješno. Sve tri vladavine imale su isti cilj, provođenje centralizacije i germanizacije, no samo je Josip II. iz temelja želio promijeniti zemlje Habsburške Monarhije i s time povezane živote svojih podanika. Iz toga razloga njegova vladavina obilježena je brojnim jozefinskim reformama koje su se provodile tijekom kratkih vremenskih razmaka što razlikuje Josipa II. od njegovih prethodnika i sljedbenika.

---

<sup>193</sup> Budak, n. dj., 111.

## 8. Zaključak

Pisanje diplomskog rada *Josip II.: vjernik i državnik (1780. – 1790.)* vođeno je idejom o dobivanju uvida o Josipu II., s jedne strane kao o religioznoj osobi, a s druge strane kao o državniku, odnosno pretpostavkom jesu li na državničke ideje Josipa II. o vjerskoj problematici utjecala njegova privatna stajališta koja je realizirao tijekom vladavine Habsburškom Monarhijom. Istodobno se tijekom pisanja pokušalo razumjeti Josipovo shvaćanje vlastite vladavine.

S obzirom na vjerske reforme Josipa II., ali i različite utjecaje na njegova vjerska stajališta, sve upućuje na zaključak kako su ga u državničkom odlučivanju vodila osobna mišljenja. Autori se slažu kako se Josip II. uvijek predstavljao kao katolik te da njegove vjerske reforme nikada nisu bile usmjerene prema Katoličkoj Crkvi u cilju oduzimanja joj vodeće pozicije naspram ostalih vjeroispovijesti. Josip II. istodobno je htio poboljšati ekonomski položaj Habsburške Monarhije te položaj svih stanovnika donošenjem reformi o vjerskoj toleranciji kako bi ravnopravnošću naroda zemlja napredovala. Posve je razumljivo kako su reforme provedene u vidu promjena unutar ustrojstva Katoličke Crkve donesene zbog poboljšanja odnosa svećenstva i vjernika, odnosno nastale kao smjernice za Katoličku Crkvu, kako bi joj se ukazalo na pravi pravac u duhovnom vođenju naroda. Nikako se ne mogu osporiti reforme donesene s razlogom da Katolička Crkva padne pod veću državnu kontrolu, ali to već prelazi u aspekt političke djelatnosti Josipa II., vezan uz borbu za primarnu poziciju u Habsburškoj Monarhiji gdje je zahtijevao da vladar ne bude za svoje postupke odgovoran papi, već da svećenstvo treba odobrenje vladara za određeno djelovanje. Josip II. zalagao se da Katolička Crkva bude pod državnom kontrolom, odnosno da djeluje u skladu sa smjernicama koje je vladar naložio, ali Katolička Crkva mu je bila potrebna tijekom vladavine jer vladar nije mogao utjecati na sve spektre života stanovnika u Habsburškoj Monarhiji i u tim trenucima Katolička Crkva je ta koja je trebala ukazati narodu na davanje podrške vladaru, odnosno Josipu II. No, Josip II. je naišao na probleme jer je Katolička Crkva pod vodstvom pape njegove vjerske reforme doživljavala kao napad na nju, a pojedinci unutar Katoličke Crkve koji su bili zagovornici jozefinskih vjerskih reformi, ostali su nemoćni pred odlukama pape.

Povjesničari se također slažu tvrdeći kako je vladavina Josipa II. bila uspješna. Nisu sve njegove reforme doživjele uspjeh niti naišle na odobravanje, no ona najbitnija koja je, svakako, između ostalih utjecala na promjene u Habsburškoj Monarhiji, ali i Europi je opstala, a to je *Patent o vjerskoj toleranciji* iz 1781. godine. Josip II. vlastitu vladavinu nije mogao shvatiti kao uspješnu, vjerojatno iz razloga što je jedino on znao koji su bili zadatci koje je sam sebi postavio prije stupanja na vladarsku poziciju, a kakvi su bili ishodi njegove vladavine i stoga nije mogao sakriti razočaranje svojom vladavinom pa nastaje već navedeni epitaf: *Ovdje počiva Josip II. kojem se izjalovilo sve čega se latio.*<sup>194</sup>

Međutim, da je vladavina Josipa II. potrajala duže i da nije donekle bio sputan suvladarstvom s majkom Marijom Terezijom i autoritetom koji je ona imala nad njime, možda bi Josip II. imao više povjerenja u svoje postupke. I to čini bitnu razliku u njegovoj vladavini, razliku između ideja i postupaka. Složila bih se s Ingraovim mišljenjem kako su ideje i mišljenja Josipa II. bila velika te je i on sam imao veliku vjeru u njih i njihovu realizaciju.<sup>195</sup> Ipak, razlikuje se imati nešto na umu od postupka realiziranja toga istoga. Uzevši u obzir to razlikovanje, može se zaključiti kako bi Josip II. unatoč nekim negativnim vladarskim stranama, predstavljao još veću ličnost, samo da je imao više hrabrosti u nastojanjima da se njegove reforme što više ukorijene u živote ljudi u Habsburškoj Monarhiji. Njegov strah od provođenja jozefinskih reformi također se može objasniti brigom zbog načina na koji će se te reforme odnositi na živote potlačenog dijela stanovništva, iako su išle njima u prilog. Tome pridonosi i velika odgovornost koju je trebao snositi za bilo koji svoj postupak kao vladar Habsburške Monarhije te k tome vrlo vjerojatan strah da nešto što je moguće u njegovim mislima postane stvarno, odnosno da postane stvarno, ali ne na onaj način kakvim je on sam sebi predstavio. Izneseno mišljenje ne govori o tome kako su jozefinske reforme u potpunosti propale te kako nije donio neke veće reforme ili promjene uopće, već se samo odnosi na prikaz stajališta da se jozefinske reforme koje je Josip II. nastojao realizirati, a ne samo učiniti nešto po pitanju toga da su donesene određenim patentom, nisu uspjele održati u Habsburškoj Monarhiji onoliko dugo koliko je bilo potrebno da se dogode unutrašnje promjene čija je uloga mogla doprinijeti još većem značenju ne samo Josipa II., već i prosvijećenog apsolutizma i njezinih zastupnika u Europi.

---

<sup>194</sup> Isto, 111.

<sup>195</sup> Ingraov, n. dj., 197.



Naposljetku, vladavina Josipa II. prikazana kroz ovaj rad nije dovoljna za davanje odgovora na pitanje tko je bio Josip II. Ipak, usudujem se zaključiti kako je bio dostojan svih epiteta koje su mu nadjenuli.

## Bibliografija

### Objavljeni izvori

1. Barbarić, Josip, *Ljetopis franjevačkog samostana u Šaregradu 1683. – 1853.*, Šaregrad, 2002.

### Literatura

1. Balazs, Eva H., *Hungary and the Habsburgs 1765. – 1800. An experiment in Enlightened Absolutism*, Central European University Press, 1997.
2. Beales, Derek, *Enlightenment and Reform in Eighteenth – century Europe*, I. B. Tauris and Co. Ltd., New York, 2011.
3. Beales, Derek, *Joseph II: In the shadow of Maria Theresa 1741. – 1780.*, Cambridge University Press, New York, 1987.
4. Beales, Derek, *Joseph II: Against the World 1780. – 1790.*, Cambridge University Press, 2009.
5. Beales, Derek, *The false Joseph II*, The Historical Journal, XVIII, 3, str. 467. – 495., Cambridge University Press, 1975.
6. Bright, Franck J., *Joseph II*, University Press of the Pacific, 2003.
7. Dubin, Lois C., *The Port Jews of Habsburg Trieste*, Stanford University Press, 1999.
8. Buczynski, Alexander, *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.
9. Budak, Neven, Mario Strecha i Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, Srednja Europa, Zagreb, 2003.
10. Davis, Walter W., *Joseph II: An imperial reformer for the Austrian Netherlands*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1974.
11. Dickson, P. G. M., *Joseph II's reshaping of the Austrian church*, The Historical Journal, 36, 1, Cambridge University Press, 1993.
12. Dubin, Lois C., *The Port Jews of Habsburg Trieste*, Stanford University Press, 1999.
13. Haselsteiner, Horst, *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi*, Naklada Naprijed, Zagreb, 1997.

14. Hoško, Franjo Emanuel, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.
15. Ingrao, Charles W., *The Habsburg Monarchy 1618. – 1815.*, Cambridge University Press, 1994.
16. Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire: 1526. – 1918.*, University of California Press, 1974.
17. Kann, Robert A., *The peoples of the Eastern Habsburg Lands 1526. – 1918.*, University of Washington Press, 1984.
18. Kulcsar, Krisztina, *The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvania, Slavonia and the Banat of Temesvar, 1768. – 1773.*, u: *Intellectual and Political Elites of the Enlightenment*, 2014.
19. Lehner, Ulrich L., *The Catholic Enlightenment. The Forgotten History of a Global Movement*, Oxford University Press, 2016.
20. O' Brien, Charles, *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II. A Study of the Enlightenment among Catholics in Austria*, American Philosophical Society, Transactions of the American Philosophical Society, Vol. 59, No. 7, 1969.
21. Okey, Robin, *The Habsburg Monarchy: 1765. – 1918.*, Palgrave Macmillian 2002.
22. Padover, S. K., *The Revolutionary Emperor: Joseph the Second*, Jonathan Cape, London, 1934,
23. Szabo, Franz A. J., *Changing Perspectives on the Revolutionary Emperor: Joseph II Biographies since 1790.*, The Journal of Modern History, Vol. 83, No. 1, 2011.
24. Szabo, Franz A. J., *Kaunitz and enlightened absolutism 1753. – 1780.*, Cambridge University Press, 2004.
25. *Velika ilustrirana povijest svijeta XIII.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1977.
26. Zollner, Erich i Therese Schussel, *Povijest Austrije*, Barbat, Zagreb, 1997.

#### Internetske stranice

1. *German History in Documents and Images* <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/>

(pristupljeno 8. lipnja 2018.)